

Economisch-Statistische Berichten

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

6 OKTOBER 1971

56e JAARGANG

No. 2818

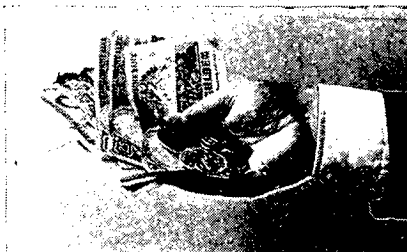
Doen wat nodig is

In *Het Parool* van 14 september jl. schreef Prof. Pen, dat hij op plechtige wijze, en met dank aan de maker, afscheid zou nemen van de Zijlstra-norm, indien hij in zijn eigen eenmans-kabinet zou zitten, en iets verder: „Zes procent uitgavenstijging is natuurlijk een lachertje in een tijd van prijsstijgingen in de buurt van vijf procent en meer, en loonstijgingen van tien à vijftien procent”. Dit is duidelijke en reële taal, want thans, ruim tien jaar nadat de Zijlstra-norm in de *Miljoenennota 1961* werd geïntroduceerd door de toenmalige minister van Financiën, Dr. J. Zijlstra, is duidelijk geworden dat deze norm niet meer werkt. Ook minister Nelissen is van mening dat de huidige methode om de begrotingsruimte te berekenen ter discussie moet worden gesteld.

De Zijlstra-norm, die voorschrijft dat de overheidsuitgaven met 6% mogen stijgen, werkt in de praktijk niet meer door de hoge loon- en prijsstijgingen. Hierdoor kon het gebeuren dat de regering-Biesheuvel een miljoenennota aanbod, waarin veel bezuinigingen werden aangekondigd, terwijl toch de 6%-norm overschreden werd. Bovendien is de toepassing van de norm, onder meer door het buiten de berekening laten van een aantal uitgaven die irrelevant horen te zijn voor de conjunctuur, voor de leek en zelfs voor veel economen ondoorzichtig geworden. Dit komt de democratie niet ten goede, zodat men alleen al door haar ingewikkeldheid een pleidooi zou kunnen voeren om de Zijlstra-norm af te schaffen.

De Zijlstra-norm moest er vooral voor dienen de minister van Financiën te beschermen tegen de druk van allerlei pressiegroepen, die de overheidsuitgaven omhoog willen stuw. Vanwege haar wetenschappelijke gefundeerdheid werd ze door links en rechts aanvaard. Thans ziet het er echter naar uit dat de 6%-norm niet ten onder zal gaan door dogmatici die vinden dat de overheidsuitgaven meer moeten stijgen, maar door structurele kwalen van onze economie, waartegen geen kabinet zich nog kan wapenen.

Hierdoor is meteen gebleken dat de Zijlstra-norm geen norm is, maar een normale rekenregel en een kabinet handelt dan ook niet immoreel als het deze norm aan zijn laars laapt. Mocht de norm straks verdwijnen, dan is het te hopen dat ze niet door een nieuwe norm vervangen wordt, want dit zou de zedelijkheid in de war brengen. Het is misschien spijtig, maar de economische wetenschap zal ons nooit gedragsregels verschaffen die boven de gemeenschap staan en waaraan de minister van Financiën zich behoort te houden. De economische wetenschap kan ons hoogstens een nieuwe

vuistregel verschaffen, die echter vroeg of laat toch weer om herziening vraagt.

Het is overigens de vraag of de Nederlandse economie behoefte heeft aan vuistregels met betrekking tot de overheidsfinanciën. De enige die daar behoefte aan kan hebben is een minister van Financiën die de strijd met de pressiegroepen niet aandurft. De Nederlandse economie heeft wel behoefte aan mensen met een scherp inzicht, die ieder jaar kunnen bekijken met hoeveel de overheidsuitgaven moeten stijgen of dalen om zowel op korte als op lange termijn een optimaal welzijn te bereiken. Het wordt de bewindslieden echter niet gemakkelijk gemaakt indien zij zich niet kunnen verschuilen achter eens geformuleerde rekenregels die door iedereen aanvaard worden. Toch is het een uitdaging waar goede economen verzot op moeten zijn omdat dan gewerkt kan worden aan een optimale allocatie van de nationale middelen.

Een rekenregel als de Zijlstra-norm hoeft niet tot een optimum te leiden. Van de Zijlstra-norm kan hoogstens gezegd worden dat door een juiste toepassing ervan de overheidsbestedingen conjunctureel neutraal zijn. Belangrijker dan de vraag of de overheidsbestedingen conjunctureel neutraal zijn is echter de vraag of wij d.m.v. het budgetmechanisme in staat zijn de huidige structurele knelpunten in onze economie weg te werken. In plaats van de overheidsuitgaven jaarlijks met hetzelfde percentage te laten stijgen zou het beter zijn dat de overheid gewoon doet wat nodig is om deze knelpunten, die een welvaarts-optimum in de weg staan, te bestrijden.

Ik hoop dan ook dat de huidige discussie over de Zijlstra-norm niet zal uitmonden in een nieuwe „norm”, maar tot gevolg zal hebben dat ieder jaar wordt vastgesteld hoe hoog de overheidsuitgaven moeten zijn, wil er een optimale allocatie tot stand komen. Dit bevordert niet alleen het inzicht in de economie, maar ook de democratie en een financiële bewindsman hoeft zich niet moreel bezwaard te voelen als hij in strijd met de „norm” moet handelen.

L.H.

Inhoud

Doen wat nodig is	877
Uit Miljoenennota en MEV ..	878
Dr. F. Rogiers:	
Inkomens- en bestedingsverdeling	879
Prof. Dr. C. de Galan:	
Sombere perspectieven	880
Prof. Dr. N. H. Douben:	
Miljoenennota 1972: fiscus in de greep van de inflatie	882
Drs. R. M. de Haan:	
Mistig uitgavenbeleid	885
Oost-Europa kroniek	889
Boekennieuws	891
Mededelingen	895

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit

Redacteur-secretaris: L. Hoffman

Economisch-Statistische Berichten

Weekblad van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016;

kopij voor de redactie: postbus 4224. Telefoon:

(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar, studenten f. 31,20, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope NV, Rotterdam; Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Uit Miljoenennota en MEV

Tabel 1.

Rijksuitgaven naar onderwerpen van staatszorg

	in % totale uitgaven		in % nationaal inkomen tegen marktprijzen	
	vermoedelijke uitkomsten 1971	begroting 1972	vermoedelijke uitkomsten 1971	begroting 1972
Algemeen bestuur	4,2	3,9	1,3	1,1
Defensie	12,9	13,1	3,9	3,9
Buitenlandse betrekkingen (excl. ontwikkelingssamenwerking)	1,2	0,9	0,4	0,2
Ontwikkelingssamenwerking	2,6	2,7	0,8	0,8
Justitie en politie (incl. civiele verdediging)	4,8	5,0	1,4	1,5
Verkeer en waterstaat	2,4	2,1	3,2	3,0
Handel en nijverheid	3,0	2,9	0,7	0,6
Landbouw en visserij	27,3	27,9	0,9	0,9
Onderwijs en wetenschappen	2,3	2,2	8,2	8,3
Cultuur en recreatie	12,0	12,3	0,7	0,6
Sociale voorzieningen	1,0	1,1	3,6	3,6
Volksgesondheid en milieuhygiëne	1,0	1,1	0,3	0,3
Volkshuisvesting	8,3	8,6	2,5	2,6
Nationale schuld	7,5	7,4	2,2	2,2
Totale uitgaven	100 =	100 =	30,1	29,6
	f. 34.835 mln.	f. 37.831 mln.		

Tabel 2.

Enkele kerngegevens 1969-1972

	1969	1970	1971	1972
mutaties t.o.v. voorafgaand jaar in %				
Enkele veronderstellingen				
Invoerprijspeil	3,5	6,5	5	2
Concurrerend uitvoerprijspeil	3	6,5	3	2
Volume materiële overheidsconsumptie	4	12	6	0,5
Volume overheidsinvesteringen	-2	-0,5	8	-7
Volume investeringen in woningen	-4,5	1	7	1
Enkele resultaten				
Loonsom per werknemer in bedrijven	11,5	12	14	13,5
Volume particuliere consumptie	4,5	7,5	4,5	4,5
Volume bruto investeringen in bedrijven (excl. woningen)	3	11,5	7	-5
Volume goederenuitvoer	17	14,5	11,5	8,5
Volume goederenimport	15,5	15	7,5	5
Volume bruto nationaal product	5,5	5,5	5	3
Prijspeil particuliere consumptie	6	4	6,5	7
Prijspeil goederenuitvoer	2	3,5	2,5	2,5
Arbeidsproductiviteit in bedrijven (incl. zelfstandigen)	5	5,5	5	3
Reëel vrij beschikbaar inkomen (modale werknemer)	1,5	6	3	4
niveaus				
Saldo lopende rekening betalingsbalans (mrd. gld.)	-0,02	-1,66	-2,0	-1 à -1,25
Werkloosheid (1000 personen)	66	56	65	80

Tabel 3.

Invloeden op de prijzen van de particuliere consumptie (mutaties t.o.v. voorafgaand jaar in %)

	1971	1972
Wijziging indirecte belastingen	0,6	0,3
Kennedy-ronde (verlaging invoerrechten)	-0,1	-0,1
Totaal belastingmaatregelen	0,5	0,2
Huurverhoging	0,4	0,4
EG-aanpassingen	0,2	0,3
Oogstinvloeden	-0,2	0
Invoerprijspeil	1,5	0,9
Sub-totaal	2,4	1,8
Arbeidskosten	2,8	3,3
Overige factoren	1,3	1,9
Totaal	6,5	7

Inkomens- en bestedingsverdeling

Niet alleen in de leer- en handboeken van economie en economische politiek (en uiteraard in specifieke artikelen) wordt de doelstelling „het verwezenlijken van een gelijkmatiger inkomensverdeling” aangetroffen, maar eveneens in partijprogramma's, in regeringsverklaringen en in economische plannen. Als doel komt ze trouwens sterk vooraan in de opgegeven rangorden. Terecht overigens, omdat dit facet van de inkomenspolitiek ervaren wordt als een antwoord op de rechtvaardigheidsbehoefte en als een getuigenis van een sociaal voelend beleid. Hoewel er ook zuiver economische redenen kunnen worden gegeven, is het opvallend hoe weinig de economische motivering wordt besproken. Soms wordt (een eind verder dan, en heel zachtjes) de inkomensspreiding negatief beoordeeld, bijvoorbeeld omwille van het gevaar voor een daling van de spaarquote. Nochtans is het aanvaardbaar bijvoorbeeld te stellen dat bij evenwichtiger inkomensverdeling de effectieve vraag veel minder scherpe schommelingen zal meemaken, waardoor de economische activiteit minder het effect van de accelerator zal krijgen te verwerken (conjunctuurnivellerend).

Zowel voor de personele als voor de categoriale inkomensverdeling stelde men veel vertrouwen en hoop op de herverdelingspolitiek die men inzonderheid na de tweede wereldoorlog op touw had gezet. De hoge verwachtingen schijnen te hebben plaats gemaakt voor scepticisme, omdat na een twintigtal jaren het erop lijkt alsof weinig belangrijke verschuivingen zouden zijn opgetreden. Dit moet evenwel nog afdoende worden bewezen.

Het is niet omdat de loonquote in het nationaal inkomen relatief constant blijft, dat daaruit mag worden geconcludeerd dat de klassieke instrumenten van herverdeling geen effect zouden hebben gesorteerd. Het statistisch materiaal, waarover men in België beschikt om meer genuanceerde berekeningen op te zetten en meer gedetailleerde uitspraken toe te laten, is relatief beperkt. Men beschikt over de fiscale inkomensstatistiek, die weliswaar een beeld verschaft over de verdeling van de *belastbare* inkomens, maar geen inlichtingen over de feitelijke globale inkomens bevat; de interessante tabellen van de Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid geven uiteraard slechts gegevens over lonen en wedden.

Voor België is er dus een *vermoeden* dat de herverdelingspolitiek haar doel voorbijgeschoten zou zijn. De inkomensbelasting heeft nochtans zonder enige twijfel een positieve invloed uitgeoefend, maar er wordt beweerd dat deze geneutraliseerd zou worden door de uitwerking van de bijdragen voor sociale verzekeringen, die proportioneel zijn, en van de indirecte belastingen, die in België meer dan de helft van de fiscale opbrengsten vertegenwoordigen. Deze laatste bewering, die dan toch wel in zekere mate een doctrinaire inslag heeft, wekt enige twijfel. Inderdaad, de wet van Engel (die algemener kan worden geformuleerd dan alleen maar voor voeding) maakt dat het consumptiepatroon van hogere inkomensgroepen „anders” samengesteld is dan van lagere inkomenscategorieën. Nu

weet men eveneens dat hogere goederen en diensten: a. meer directe belastingen als kostenbestanddeel incorporeren en b. doorgaans een hogere aanslagvoet in de indirecte fiscaliteit ondergaan. Derhalve is het aanvaardbaar dat er een herverdeling plaatsvindt via de besteding, een bestedingsherverdeling.

Er is evenwel meer. Sinds een aantal jaren ziet men een toeneming van het aantal maatregelen van de overheid, waarbij bepaalde prijzen en retributies gekoppeld worden aan het inkomen, d.w.z. dat ze gestaffeld worden naargelang inkomenstranches. Dit is bijvoorbeeld het geval voor werkliedenabonnementen en speciale abonnementen van de spoorwegen, de huurprijzen voor sociale woningen, de tussenkomen van werkgevers voor middagmaaltijden, de retributies voor dagverblijven van peuters in kinderkribben (van recente datum), e.a. Dergelijke instrumenten van sociale politiek sorteren geen effect op de eigenlijke inkomensspreiding, maar kunnen ernstig doorwegen op de besteding van het beschikbare inkomen, waaruit een indirecte inkomensherverdeling voortspruit. Deze bestedingsverdeling is geenszins te verwaarlozen en kan in bepaalde gevallen ertoe leiden de inkomensongelijkheid sterk te reduceren. Het voor- en nadeel bij dit instrument is dat het geruisloos werkt en alvast niet tot de meetbare herverdelingsinstrumenten behoort.

De vraag is dan ook: is het wel zó zeker dat in de inkomensspreiding geen belangrijke verschuivingen hebben plaatsgevonden?

Sombere perspectieven

PROF. DR. C. DE GALAN

Uit de *Macro-economische verkenning* en de *Miljoenennota 1972* rijst een nogal somber beeld op. Sombert en aanzien van de economie en vooral ten aanzien van het beleid. De economische politiek is ongeveer aan haar faillissement toe, al zijn er misschien ook enkele hoopgevendende tendenties.

Eerst de economische situatie. De inflatie is en blijft ernstig. Ook wie, zoals ik, tegen een matige inflatie weinig bezwaar heeft en de voordelen daarvan groter acht dan de nadelen, moet erkennen dat we de laatste jaren op de verkeerde weg zijn. Dit wordt versterkt door het karakter van de huidige inflatie. Ten onrechte valt het accent in vele beschouwingen nog altijd op het bestedingsaspect. Ongetwijfeld is er nog van enige overbesteding sprake, maar zeker in 1972 valt deze mee. De toeneming van de binnenlandse bestedingen te zamen blijft reëel wat achter bij die van de produktie. De export blijft flink stijgen, maar dit wordt opgevangen door de invoer. Weliswaar is er in 1971 en 1972 nog sprake van forse betalingsbalanstekorten, maar deze zijn sterk beïnvloed door een aanzienlijke verslechtering van de ruilvoet in 1971 (een ongunstig effect van f. 1,5 mrd.) en ze nemen af.

Neen, er is alle reden, onder erkenning van de onderlinge verwevenheid van beide vormen, het inkomens-element in de inflatie dominant te achten boven het bestedingselement. De ongunstige kanten van een dergelijke inflatie, ook in de sfeer van de beleving ervan, zijn duidelijk, zeker bij een omvang van 6 à 7% prijsstijging. Wat somber maakt, is dat de inkomenswensen alsmar de reële mogelijkheden zo ver overtreffen.

Er is een tweede element dat enige zorg baart. De groei van de produktie daalt. Het is overdreven bij een groei van 3% te spreken van stagnatie of van stagflatie; deze neiging wijst erop dat we erg verwend zijn. Maar de daling is onmiskenbaar en zij gaat gepaard met een vermindering van de investeringen, waarvan het capaciteitseffect een keer zal blijken. Nu was de investeringsquote hoog en zij kon dan ook een stootje hebben, althans in de particuliere sfeer, maar attentie is geboden, vooral gezien enkele nog te bespreken structurele tendenties. Hierbij komt ook nog, dat de neiging bestaat de groei van de produktiviteit te overschatten, omdat deze gewoonlijk wordt berekend voor de sector bedrijven, waardoor dus de overheid met haar geringe produktiviteitsontwikkeling buiten beschouwing blijft.

Nu zou de groeibeperking niet erg zijn als zij om bepaalde redenen bewust gebeurde en als de wensen niet bleven stijgen. Quod non. Bovendien ontstaat er enige werkloosheid, beperkt weliswaar door de in 1972

zeer geringe toeneming van de beroepsbevolking, maar anderzijds in de *Macro-economische verkenning* vermoedelijk wat onderschat. De ervaring leert dat in een conjunctuurfase als die van 1972 alle ook maar enigszins misbare personeel wordt afgestoten en de liquiditeitschaarste kan ernstiger worden dan is verondersteld als het buitenlandse kapitaal met meer of minder vlucht-karakter zich zou terugtrekken. Dit is één van de vele, terecht in de *Macro-economische verkenning* deze keer extra onderstreepte onzekerheden bij de prognoses.

Structurele factoren

Er is in de derde plaats een aantal factoren die op langere termijn werken en die uit de stukken van dit jaar duidelijk naar voren komen. Ik geef ze kort weer.

De toeneming van de produktiviteit heeft de neiging zeer geleidelijk te verminderen door de afnemende betekenis van de primaire en de secundaire sector en het stijgende aandeel in de beroepsbevolking van de bouw-nijverheid en de diensten. Weliswaar liggen er in deze sectoren nog mogelijkheden tot mechanisatie en efficiëncyverbetering, maar deze lijken vooralsnog geringer dan in de eerder genoemde landbouw en industrie.

Het aandeel van de beroepsbevolking in de totale bevolking blijft achteruitgaan, met als voornaamste oorzaak verlenging van de gemiddelde opleidingsduur. Het effect hiervan is versluierd door een toeneming van de immigratie van arbeidskrachten, maar deze brengt op zichzelf grote nadelen van allerlei aard met zich mee.

De arbeidsinkomensquote in bedrijven blijft aanzienlijk stijgen en bereikt in 1972 de recordhoogte van 83. Dit is op zichzelf niet erg, integendeel, mits de besparingen niet worden aangetast en de investeringsbereidheid er niet onder lijdt. Voorlopig blijft de spaarquote met rond 20% vrij hoog, omdat de vermindering van de bedrijfsbesparingen wordt gecompenseerd door een toeneming bij particulieren en vooral bij het Rijk. Dit betekent, dat in toenemende mate voor de financiering van bedrijfsinvesteringen moet worden gebruik gemaakt van vreemd kapitaal en van overheidsdeelnemingen en ook dat er een accentverschuiving kan plaatsvinden naar overheidsinvesteringen. En dat stelt dus eisen aan de bereidheid hiertoe bij investeerders en bij inkomensbesteders. Van die bereidheid is nog niet veel te merken.

Het is waarschijnlijk dat de wijziging in de categoriale verdeling ook de personele verdeling zal hebben beïnvloed, maar door de grote inkomensverschillen binnen

de categorieën zal het nivellerende effect niet groot zijn. De cijfers moeten worden afgewacht.

Structureel ligt de arbeidsreserve, ook relatief, op een wat hoger niveau dan voorheen. Dit is het gevolg van de snelle verandering die in de produktiestructuur plaatsvindt en die meer moeilijk of niet plaatsbaren met zich meebrengt. Bij een afnemning van de groei komt dit harder aan en zullen de marginale groepen in omvang toenemen. In het komende jaar zal dit duidelijk constateerbaar zijn.

Ook overigens blijven lange-termijnzaken als milieu-problemen en de welvaartsverhouding tussen arme en rijke landen aan de orde van de dag. Ze blijven ver van een oplossing verwijderd en zelfs van een redelijke aanpak, ten dele door politieke oorzaken en ten dele door dezelfde factoren die ook de inflatie veroorzaken.

Dat brengt ons op een vierde somber aspect, de verdeling, hier bedoeld in de zin van allocatie, van aanwending van produktieve krachten. Meer nog dan de voorgaande punten berust dit op een beoordeling van de situatie. Mij stemt het somber, dat in 1972 de particuliere consumptie aanzienlijk meer toeneemt dan de produktie en dat de particuliere en de overheidsinvesteringen een daling ondergaan, dit alles reëel beschouwd. Dit betreft natuurlijk slechts één jaar. In 1971 was deze verdeling evenwichtiger. Maar het aandeel van de particuliere en overheidsconsumptie te zamen is sedert het minimumpeil van 1969 aan de winnende hand en dat zou niet moeten.

Economische politiek

Dit brengt ons op het beleid. Fatalisme ligt bij een beoordeling hiervan voor de hand. Wie de worsteling ziet van dit kabinet, dat bezuinigingen waarachtig niet schuwt, om de uitgaven binnen de perken te houden (of zo men wil binnen de langzamerhand volkomen fictieve normen) en wie dit dan ook nog ziet mislukken, moet constateren dat het budgettaire beleid aan zijn eind is. Ondanks het voordeel van sterk stijgende niet-belastingmiddelen, o.a. uit het aardgas, is al geruime tijd de natuur van de stijgende belastingdruk sterker dan de leer en dat blijft zo. De wiebeltax is over 1971 geheel en naar de (te?) optimistische veronderstelling ook in 1972 voor 40% nodig voor de financiering van uitgaven, volstrekt tegen de bedoeling. Kunstgrepen als de vervroegde inning van belastingen zijn nodig. Hier blijkt een apert nadeel van de huidige inflatie, waarvan de overheid mede door achterblijvende produktiviteitsontwikkeling veel meer last heeft dan de particuliere sector. Qua inkomsten valt door de inkomensverschuivingen het progressie-effect tegen, qua uitgaven zijn zowel de consumptie als de investeringsbestedingen van de overheid zeer inflatiegevoelig. In dit licht gezien is de inflatiecorrectie, ook als zij maar voor 80% wordt uitgevoerd, absurd. Zij wordt dan ook in feite door verhogingen in de indirecte sfeer en door de wiebeltax gecompenseerd.

Ook al door de op haar toestormende eisen voert de overheid geen anti-inflatoir beleid meer. De zin op blz. 30 van de *Miljoenennota*: „Om die reden zal het kabinet het stringente begrotingsbeleid voortzetten” doet als een gotspe aan. In het licht van de deze keer wél

extreem hoge overschrijdingen voor het lopende jaar is zo'n uitspraak een aanfluiting.

De liquiditeitscreatie van de overheid is één van de oorzaken van een falende monetaire politiek. De andere oorzaak ligt, zoals bekend, in de kapitaalimport. De toch al niet zo effectieve monetaire politiek behoort hiermee eigenlijk tot het verleden, waarmee niet gezegd is dat onder invloed van internationale ontwikkelingen niet een duidelijke liquiditeitskrapte kan ontstaan in 1972.

Nu de loon- en prijspolitiek ook officieel nagenoeg zijn opgegeven, is er van een macro-inkomensbeleid evenmin sprake meer. Effectief was dit beleid toch al niet. Integendeel, uit de *Macro-economische verkenning* wordt duidelijk, dat de zgn. loonmatiging door inhaaleffecten in 1971 en door overloopeffecten in 1972 een averechtse uitwerking heeft gehad. Die was trouwens voorspeld.

De conclusie is duidelijk: er vindt nauwelijks meer besturing van de economie plaats. Deze conclusie is niet bedoeld als uiting van leedvermaak en zelfs nauwelijks als verwijt; ze is een constatering. Zij vloeit in feite voort uit onze economische orde met haar gedecentraliseerde en op verschillende tijdstippen genomen beslissingen. Het zeker nog werkzame, maar slechts op deelterreinen effectieve en afbrokkelende prijsmechanisme wordt onvoldoende aangevuld door beheersings- of overlegmechanismen. Het is misschien nuttig voor deze mechanismen in een tijd waarin hun populariteit niet groeit een onverholven pleidooi te voeren. Op het gebrek aan coördinatie en gemeenschappelijke richtingbepaling is, ook door mijzelf, al vaak gewezen en het is niet nodig dit in extenso te herhalen. Er zijn voldoende tekenen dat de overheid niet eens zichzelf meer in de hand heeft, laat staan anderen.

Lichtpunten

Is het algemene beeld in mijn ogen kommvool, er zijn ook hoopvoller tekenen, waarvan de accentuering ook een richting van wenselijke ontwikkelingen kan aanduiden.

Ten eerste is de verontrusting vrij algemeen. Dit heeft er al toe geleid dat een hernieuwd overleg is begonnen en dat is op zijn beurt een voorwaarde voor beleid. De regering streeft er kennelijk naar voor dit overleg de juiste basis te scheppen; of zij ook bereid is er een stokpaard als de inflatiecorrectie voor te laten vallen, moet helaas worden betwijfeld.

Ten tweede hernieuwt zich de aandacht voor mogelijke beleidsinstrumenten, o.a. op het terrein van de inkomensverdeling. Een gelijkmatiger personele verdeling en daarmee verbonden progressie in de beperking van particuliere bestedingen is voorwaarde voor de acceptering van een andere allocatie van produktiemiddelen. Te denken valt in het bijzonder aan plannen uit de vakbeweging als de anti-inflatie-c.a.o. en ten aanzien van de verdeling. De overheid zou hierbij moeten aansluiten in haar eigen salarisbeleid en via belastingmaatregelen in de vermogenssfeer. Er dient ook serieus naar te worden gestreefd alle werknemers op te nemen in een c.a.o. of bindende loonregeling. Spaarloonssystemen kunnen een nuttige aanvulling betekenen, met name ter continuering van de besparingen. Dit alles kan aanzet

Miljoenennota 1972: fiscus in de greep van de inflatie

PROF. DR. N. H. DOUBEN

Velen zijn door allerlei persberichten en uitspraken van ondernemers en vakbondsleiders zozeer overtuigd geraakt van de „wurgende greep” van de fiscus, dat er nauwelijks meer wordt nagedacht over het mogelijke bestaan van een andere invalshoek. Misschien komt dit omdat die geld-aftappende belastingdienst te zeer op de individuele sfeer wordt betrokken, op het eigen inkomen en de bestedingen van eigen bedrijf en gezin. We kijken dan niet veel verder dan ons eigen aanslagbiljet en voelen ons — vaak zelfs met de deskundige steun van een belastingconsulent in de rug — door de fiscus in de knel gebracht.

Ofschoon de belastingheffing wel (iets) te maken heeft met een rechtvaardige drukverdeling van de overheidslasten op ons aller schouders, komt bij het lezen van de *Miljoenennota 1972* toch vaak ook een heel andere trek van de belastingen naar voren; de fiscus blijkt tegenover

de *collectiviteit* der belastingplichtigen minder machtig dan de sterveling hem ervaart. Vandaar dat — wellicht met een beetje overdrijving — gesteld kan worden dat deze collectiviteit de fiscus in haar greep houdt, althans indien we met zijn allen tot infleren (in de zin van loon- en prijsverhogen) overgaan.

Inflatie verhindert de . . . . inflatiecorrectie

De kracht waarmee we in ons land de prijsstijging in stand houden, en zelfs bevorderen, is van zo'n omvang dat de fiscus niet in staat blijkt te zijn om ons gezamenlijk hiervoor de „beloning” uit te reiken die voor deze actie beloofd was. Dit is een trieste zaak, niet in het minst voor de minister van financiën die in 1972 voor het eerst tot

ten opleveren voor een samenhangend verdelingsbeleid en daarmee ook voor een inkomenspolitiek in macro-economische zin.

Ten derde wordt de onevenwichtige regionale verdeling over ons land steeds meer als spannings- en dus inflatiehaard erkend. Wel dient dit nog meer in het gehele beleid door te dringen, met name ook bij de verdeling van bezuinigingen. Een selectief investeringsbeleid, ook voor de overheid zelf, moet worden ontworpen om op dit terrein het evenwicht te bevorderen. Hoopvolle tendenties op langere termijn zijn een toenemende geneigdheid van beroepsgroepen die zich dit kunnen permitteren om het Westen te ontvluchten (tandartsen en onderwijzers) en een blijkens de *Macroeconomische verkenning* gelijkmatiger verdeling van de toenemende arbeidsreserve. Daar staat op korte termijn tegenover dat de conjunctuurmatiging zich toch vooral in de probleemgebieden zal manifesteren, hetgeen al naar voren komt in de cijfers omtrent de arbeidsmarkt en in de premie-aanvragen. Het is noodzakelijk dat een pakket van maatregelen voorhanden is als de noodzaak, misschien kunnen we beter zeggen als de mogelijkheid, zich daartoe opent.

Want ook dat is, in de vierde plaats, een gunstige omstandigheid, zij het een wat wrange: de ontspanning die gaat ontstaan. Er is langdurig verlangd naar een matiging in de economische spanningen en dat heeft, naast de voorspelling ervan, uiteraard mede geleid tot de in gang gezette inzinking. Een „self-fulfilling prophe-

cy”. Die, onder voorwaarde dat ervan wordt gebruik gemaakt, de gelegenheid biedt de overheidsbestedingen nu ook niet alleen nominaal, maar ook reëel te vergroten.

Met een samenhangend arbeidsmarktbeleid wordt geleidelijk aan een begin gemaakt. Met het oog op de versnelde omschakelingen een noodzaak. Op dit terrein worden belangwekkende visies naar voren gebracht en mede via vernieuwde instituties ook in beleid omgezet.

Tenslotte kan erop worden gewezen, dat in het buitenland de ontwikkelingen niet anders zijn dan bij ons. De concurrentiepositie van Nederland is in 1970 verbeterd, in 1971 gelijk gebleven. In 1972 kan zij, steeds gemeten in toeneming van de arbeidskosten per eenheid produkt, blijkens de prognoses van het Centraal Planbureau teruglopen, maar de zekerheid hieromtrent lijkt niet groot, te meer niet omdat het beleid in het buitenland meer op expansie gericht wordt. Wel lopen wij qua inflatie enigszins voorop, maar een schrale troost is toch dat de problemen elders even groot zijn als bij ons.

Ook afgezien nog van deze hoopvoller aspecten is het goed de problemen niet te overdrijven. Ons schip is bijna stuurloos geworden, maar het besef daarvan begint door te dringen en zinken doet de boot niet. In zekere zin zijn onze problemen welvaarts kwalen, reëel genoeg voor wie in (altijd relatieve) welvaart leeft, maar betrekkelijk voor wie verder kijkt dan de nationale neus lang is.

C. de Galan

deze uitdeling wettelijk gerechtigd is. De bron waaruit dit bedrag geput moet worden, stroomt ten gevolge van de sterke expansie van de lonen en prijzen echter minder rijkelijk dan men eertijds heeft verwacht. En nu het bedrag er niet is, wordt een gedeelte van de „automatische inflatiecorrectie van de loon- en inkomstenbelasting” niet toegepast (de term „automatisch” dient in dit verband blijkbaar niet al te letterlijk geïnterpreteerd te worden).

Zoals bekend, kan de belastingopbrengst in een proportioneel en in een progressief deel onderscheiden worden. Het *progressieve deel*, althans voor zover dit zijn grondslag vindt in de *louter nominale* stijging van de inkomens, is bestemd voor de financiering van deze inflatiecorrectie. Gezien de achter ons liggende prijsstijging zou met deze correctie een bedrag van ruim een half miljard gulden gemoeid zijn, maar zo groot is de nominale progressiekop niet. Dit komt doordat de loon- en prijsstijging van grote invloed is op de inkomensverdeling én doordat de tarieven van de loon- en inkomstenbelasting nogal progressief zijn.

De ontwikkeling in de laatste paar jaar op het gebied van het loon- en overig inkomen gaat duidelijk in de richting van een verschuiving ten gunste van het looninkomen. Dit terugdringen van het winst- en beleggingsinkomen in de bedrijfs sfeer wordt duidelijk geïllustreerd door de stijging van de arbeidsinkomensquote van 75,5 in 1969 tot — naar thans wordt verwacht — 83 in 1972. Een van de gevolgen van deze ontwikkeling is, dat de inkomens met de hoge en zeer hoge marginale belastingtarieven relatief steeds geringer worden, terwijl de groep welke in de lagere tariefklassen huist, relatief voortdurend toeneemt (de uitdrukking „lagere tariefklassen” wil natuurlijk niet zeggen dat de betreffende belastingplichtigen zelf het tarief als laag aanmerken, integendeel). Deze verschuiving betekent voor de *totaliteit* van de inkomens echter dat de progressiefactor gemiddeld afneemt, waardoor de minister van financiën „tegenvallers” in de belastingopbrengst te verwerken krijgt.

Nu is de inflatiecorrectie in een bepaald jaar *niet* gekoppeld aan de feitelijke belastinggroei ten gevolge van de louter nominale progressiekop. Voor 1972 betekent een en ander, dat de inflatiecorrectie meer geld vraagt dan via de (lagere) progressieopbrengst binnenkomt, zodat de correctie slechts in haar geheel kan worden gegeven indien andere belastingen voor dit doel worden verhoogd. Maar daarvoor voelt dit kabinet niet. Het bedrag dat in 1972 aldus niet terug kan worden betaald is ruim 100 mln. gulden. Door dit besluit om de correctie slechts gedeeltelijk toe te passen komt dan weer een dekkingsprobleem te vervallen (*Miljoenennota 1972*, blz. 19). Er wordt niet bij verteld wanneer deze f. 100 mln. wel te verwachten zijn.

Structurele ruimte overschreden door uitgavenstijging

Het structurele dekkingsprobleem dat mede door de gewijzigde inkomensverdeling ontstaat, komt in de *Miljoenennota 1972* ook al om de hoek kijken. Ondanks de intentie van dit kabinet om tot *belastingverlaging* te komen, met name door te bezuinigen op de uitgaven, moet echter tot een *tijdelijke* belastingverhoging worden besloten, ten einde de stijging van de relevante uitgaven uit de toenemende middelen te kunnen dekken. Voor 1972 schiet de structurele ruimte namelijk niet alleen tekort om aan *belastingverlaging* (per saldo) te denken, maar de stijging van de relevante uitgaven is zelfs groter dan die ruimte. De overschrijding

van de ruimte bedraagt ongeveer f. 400 mln. Een samenvattend beeld van de toetsing der *relevante* uitgavenstijging aan de structurele begrotingsruimte geeft de tabel.

Structurele ruimte en toeneming der relevante uitgaven in 1972 in mln. gulden

1. Begrotingsruimte:	
a. trendmatige reële groei van de belastingontvangsten 1971, zijnde 6% van f. 26.900 mln.	1.600
b. trendmatige groei van de niet-belastingontvangsten ...	450
c. invloed van het niet indexeren van de rijksbijdrage aan het Ouderdomsfonds	20
	2.070
2. Beslag op de begrotingsruimte door:	
a. toeneming der relevante uitgaven	2.730
b. extra groei van de niet-belastingontvangsten	(-) 265
	2.465
3. Overschrijding van de begrotingsruimte (2 - 1)	395
4. Dekkingsmaatregelen:	
a. vervangende dekking	80
b. tijdelijke dekking	315
	395

Evenals in de voorafgaande kabinetsperiode het geval was, gaat de *Miljoenennota 1972* ook uit van een trendmatige reële begrotingsruimte (voor zover het de belastingen betreft), welke gebaseerd is op een structurele progressiefactor van 1,25 en een gemiddelde groeivoet van het reële nationale inkomen van 4,8% per jaar. Daarbij wordt als basis voor de berekening van de meeropbrengst der belastingen genomen: „de oorspronkelijk geraamde belastingopbrengsten 1971 ad f. 26.900 mln.” (blz. 40). De structurele begrotingsruimte wordt aldus gemeten in prijzen van 1971.

In afwijking van de methode die onder het kabinet-De Jong werd gehanteerd om de ruimte per jaar te berekenen, gaat minister Nelissen *niet* uit van de totale ruimte over de hele vierjarige kabinetsperiode om die vervolgens door vier te delen. Zou deze techniek wel zijn gevolgd, dan zou voor 1972 een hoger ruimtebedrag uit de bus zijn gekomen dan nu in de *Miljoenennota 1972* is opgenomen. In plaats van f. 1.600 mln. voor de trendmatige reële groei van de belastingopbrengsten zou men dan op f. 1.750 mln. zijn uitgekomen¹. Deze „rekenwinst” van f. 150 mln. heeft dit kabinet zich niet willen veroorloven en dat lijkt ons een dapper besluit, zeker nu er een overschrijding van de ruimte is.

Opvallend is verder dat bij de presentatie van de structurele ruimte de niet-belastingontvangsten niet meer worden gesplitst in een „trendmatige groei” en in een „extra groei”. In de *Miljoenennota* verschijnt de *totaliteit* van de niet-belastingontvangsten in haar geheel als een onderdeel van de begrotingsruimte. Deze werkwijze bevordert de duidelijkheid; een klein lichtpunt in deze rekenbrei. Duidelijk is verder dat door dit kabinet flink aan de niet-belastingontvangsten is getrokken (gevolg van de toepassing van

¹ Voor zover de jaarlijkse ruimte afhankelijk is van de belastingopbrengst kan deze voor elk jaar van de kabinetsperiode worden berekend door de ruimte van het voorafgaande jaar met 1,06 te vermenigvuldigen. Enigszins afgerond zijn deze bedragen: 1.600, 1.700, 1.800 en 1.900 mln. gulden. Gemiddeld per jaar is dit dus f. 1.750 mln.

de profijtgedachte), want bij de bespreking van het trendmatige begrotingsbeleid komt naar voren dat de *structurele* groei van de niet-belastingontvangsten in 1972 op niet minder dan f. 450 mln. wordt geschat, terwijl tijdens de kabinetsperiode-De Jong voor dit accres f. 150 mln. werd berekend.

Dekkingsproblemen opgelost?

De dekkingsmaatregelen die worden voorgesteld in verband met de overschrijding van de structurele begrotingsruimte met f. 400 mln., bestaan uit een groot aantal belastingmaatregelen. In de eerste plaats dienen de middelen te worden verhoogd om de reeds vaststaande wijzigingen in de belastingheffing, zoals: verruiming van de aftrek voor de werkende gehuwde vrouw, de laatste fase van de Kennedy-ronde, en wijzigingen inzake gemeentelijke en provinciale belastingen, te kunnen uitvoeren, hetgeen f. 250 mln. gaat kosten. Vervolgens derft de schatkist f. 80 mln. doordat de heffing van rente op nog te betalen belastingstermijnen niet doorgaat, en enkele andere kleinere fiscale faciliteiten worden toegezegd. In totaal is met dit alles f. 365 mln. gemoeid. Dit bedrag wordt door verhoging van een aantal accijnzen en de omzetbelasting op elektriciteit benevens het niet laten vallen van het 6e punt van de vermogensbelasting weer teruggehaald. De vervangende dekking van f. 80 mln. — overeenkomend met de hierboven genoemde gederfde rente op belastingstermijnen — kan hieruit worden bestreden.

Het resterende bedrag ad f. 315 mln. wordt met een *tijdelijke* belastingverhoging gedekt, namelijk door de afbraak van de omzetbelasting op investeringen te vertragen. Daar staat dan wel tegenover dat de zelfstandigenaftrek voor de inkomstenbelasting in 1972 verhoogd wordt. Vertraagde afbraak en aftrek leveren per saldo het gewenste bedrag van f. 315 mln. op. Dat hier met een tijdelijke dekking genoeg wordt genomen, meent de regering te kunnen verdedigen op grond van het feit dat de overschrijding ter grootte van f. 315 mln. ook slechts van tijdelijke aard is. Hoe steekhoudend dit argument is zal de praktijk wel weer leren, doch voorshands dient hier met veel reserve de ontwikkeling te worden gevolgd.

Belastingen als conjunctuurdemper

Als er iets duidelijk is geworden uit de huidige Miljoenennota dan is het wel de belangrijke plaats welke de belastingen innemen bij de afremming van de conjuncturele ontwikkeling. Het beginsel dat zowel de uitgaven als de ontvangsten voor dit doel kunnen worden ingezet, laat zelfs in dit kabinet der „Bezuinigingskampioenen” in de praktische uitwerking grotendeels de eer aan de ontvangsten. De uitgaven zijn op korte termijn zelfs door dit kabinet niet in voldoende mate „om te buigen” om daarmee een

Indien u niet alles op economisch gebied kunt lezen, dan kunt u ESB onmogelijk missen.

andere richting aan het conjuncturele verloop te kunnen geven.

Het conjuncturele aspect van de belastingheffing komt tot uiting in de verhoging van de wiebeltax van 3 tot 5 procent en in de versnelde invordering van de inkomsten- en vermogensbelasting. Met deze fiscale maatregelen wordt beoogd het financieringstekort van het Rijk met ongeveer f. 1.200 mln. te verminderen, waardoor het beroep dat het Rijk op de kapitaalmarkt doet aanzienlijk kan dalen. Enerzijds hoopt men daardoor de financiering van de woningbouw en de gemeentelijke investeringen te verlichten en anderzijds probeert de regering met behulp van deze maatregelen de liquiditeitscreatie te beperken. De hoop wordt namelijk uitgesproken dat ongeveer tweederde deel van de opbrengst der wiebeltax kan worden aangewend tot liquiditeitsvernietiging.

Profijt gedijt

Ten einde de structurele dekking van de groei der relevante rijksuitgaven te verzekeren, heeft dit kabinet duidelijk de weg ingeslagen van de niet-belastingontvangsten. Ofschon de toepassing van de profijtgedachte in de sfeer van de overheidsfinanciën verdedigd wordt door te wijzen op een meer „optimale allocatie” van produktiefactoren en een „rechtvaardiger verdeling van lasten” welke uit deze toepassing zouden volgen, kunnen wij ons nauwelijks aan de indruk onttrekken dat het toch een „financieringskwestie” is geweest die hier de doorslag heeft gegeven. De forse optrekking van de *structurele* component der niet-belastingontvangsten in de begrotingsruimte wijst hier ook op.

Voorts is komen vast te staan dat de structurele waarde van de macro-economische progressiefactor ter grootte van 1,25 ter discussie moet worden gesteld en dat een onderzoek zal moeten aantonen of voor de nabije toekomst nog met zo'n hoog getal mag worden gerekend. Ook bestaat de mogelijkheid dat de gemiddelde jaarlijkse groeivoet van het reële nationale inkomen (4,8%) te hoog blijkt te zijn voor de jaren zeventig. Indien zowel de structurele progressiefactor als de reële groeivoet op een lager cijfer uitkomen dan thans gehanteerd wordt voor de berekening van de structurele ruimte, biedt de toepassing van het profijtbeginnsel in het kader van het beleid van dit kabinet waarschijnlijk reële mogelijkheden om de wellicht te ruim berekende „belastingruimte” aan te vullen. Aldus kan misschien worden voorkomen dat een „dolgdraaide belasting Schroef” de structurele ruimtefilosofie op losse schroeven zet.

Het mag dan waar zijn dat het kabinet in de Miljoenennota uitdrukkelijk laat weten, dat de toepassing van de profijtgedachte voor deze regeringsploeg geen dogma is (blz. 47), toch is het voor een sterke „financiële figuur” uit dit team zoals minister Drees jr. een stokpaardje dat hij al enkele jaren — ook in niet direct politieke publikaties — heeft bereden. Hoe dit ook zij, in elk geval is het voor dit kabinet een welkome kans om de financiering van de overheidsuitgaven op iets langere termijn een hechtere basis te geven, indien de ontwikkeling van de belastingontvangsten ook na 1972 mocht tegenvallen. Misschien is er dan toch nog — achteraf — een „dogma” bijgekomen.

N. H. Douben

Mistig uitgavenbeleid

DRS. R. M. DE HAAN

Over de ernstige toestand van de overheidsfinanciën was al vóór Prinsjesdag veel bekend gemaakt of uitgelekt. Toch kan men zich de schrik en de verantwoordiging als reactie op de *Miljoenennota 1972* wel voorstellen. Een meer defensief beleid was immers de belangrijkste opdracht waarmee de ploeg van De Jong vier jaar geleden in het veld werd gezonden. Een flink aantal leden van het team-Cals dat een verkeerde spelopvatting werd verweten, moest al vroeg in het seizoen de kleedkamer opzoeken. Geen wonder dat zij tandenknarsen als doelman Witteveen de bal door de handen laat glijpen.

In de lente van 1967 is de juiste diagnose gesteld, maar het bleek lastig om de aangewezen strategie in praktijk te brengen. Omdat er verraderlijke uitschieters van de toch al vrij forse inflatiewind verwacht konden worden, moest het spel kort en de bal onder controle worden gehouden. Maar van een stringent begrotingsbeleid bleef tenslotte — door gebrek aan techniek of conditie? — niet erg veel over. Zal het Biesheuvel en zijn mannen nu beter lukken om het beleid aan te passen?

De gelatenheid waarmee het nieuwe kabinet de loon- en prijsstijgingen tegemoet ziet en het gescharrel met een wiebeltaxverhoging om de inflatiecorrectie te compenseren, wekken niet bepaald vertrouwen in een energieke aanpak van de budgettaire problematiek. Er zijn inderdaad concrete beleidsombuigingen aangekondigd, maar het doet vreemd aan dat men hierin voldoende reden ziet om de toch al te ruim bemeten begrotingsruimte nog verder uit te rekken. Natuurlijk kost het ombuigen van het beleid tijd maar het kabinet-De Jong was daarmee toch al lang bezig? Waar hebben de studies van de afgelopen jaren toe geleid? De vraag is óók of de nu aangekondigde maatregelen hun grondslag vinden in dergelijk onderzoek.

Beleidsanalyse

In het hoofdstuk getiteld „Het budgettaire beleid op langere termijn” zoekt men vergeefs naar het antwoord. Evenals in vorige jaren wordt aandacht geschonken aan meerjarenramingen en aan de opzet van nieuwe begrotingssystemen, maar het verband tussen deze activiteiten en de *Miljoenennota 1972* wordt niet aangegeven. Men moet wel vrezen dat het er nauwelijks is. Wie nagaat wat de Nota's voor de jaren 1968 tot en met 1971 op dit punt hebben bevat, wordt in zijn vermoeden versterkt.

Reeds eind 1967 worden er werkgroepen ingesteld ten einde te bezien of minder urgente taken kunnen worden beëindigd of afgebouwd. Men wil daarbij ook deskundige buitenstaanders inschakelen. In 1968 ziet men de taak van de groepen breder. Beleidsanalyse, zo stelt men terecht, omvat het nagaan wat de beleidsdoelen, de instrumenten en de alternatieven zijn. In 1969 blijken de groepen met het bredere denkraam vastgelopen. In verband daarmee worden nu — in het kader van een algemene doorlichtingscampagne onder leiding van de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken — departementale commissies ingesteld. Van de werkgroepen — waarin men „lieft” ook buitenstaanders had gezien — wordt nog gezegd dat ze „soms” tot beleidswijzigingen hebben bijgedragen.

Op aandringen van de Kamer worden sommige rapporten van de werkgroepen, in hun geheel of samengevat, gepubliceerd; de meeste omstreeks oktober 1970. De resultaten stellen teleur. Als voorbeeld kan worden gewezen op het rapport over diverse spaarregelingen, dat niet ingaat op de doelmatigheid in ruimere zin¹. De conclusies zijn vaag en betreffen weinig belangrijke details. Vooral de groepen die op de onderwijsprogramma's studeerden, lieten weinig van zich horen².

In 1970 — derhalve in de *Miljoenennota 1971* — wordt opnieuw diep ingegaan op de moeilijkheden die aan beleidsanalyse vastzitten. Men heeft een nieuwe, ambtelijke werkgroep gevormd, die rapport zal uitbrengen over de toepassing van de kosten-batenanalyse binnen de rijksoverheid. Over buitenstaanders wordt al niet meer gesproken. En dit jaar wordt medegedeeld dat op grond van het — nog niet gepubliceerde — rapport van de zgn. Cobra-groep is besloten tot . . . . . instelling van een interdepartementale ambtelijke commissie op hoog niveau, ter stimulering en coördinering van de beleidsanalyse bij de verschillende ministeries. Een aanwijzing te meer dat de twee jaar tevoren ingestelde departementale commissies nog weinig vorderingen hebben gemaakt.

Beleidsanalyse is moeilijk, dat staat wel vast. Maar waarom heeft men dan nu het idee losgelaten om alle lieden — en dat zijn er nog niet zo veel — die van belangstelling voor en inzicht in de nieuwe methode

¹ Zie voor meer opmerkingen over dit onderwerp: H. M. van de Kar: *Leg wat opzij*, in „Openbare Uitgaven”, 1971, nrs. 1 en 2.

² Zie *Bijlagen bij de Handelingen*, stuk 10.939, nr. 1.

kunnen worden verdacht bij het werk te betrekken? Men zal samenwerking moeten zoeken met het hoger onderwijs en andere wetenschappelijke instellingen om niet vast te lopen; in de eerste plaats al door gebrek aan mankracht. Daarover werd in 1970 al geklaagd. De verzamelde kennis zal ook moeten doorstromen, in het bijzonder naar de beslissers over openbare uitgaven, de leden van het parlement. Zo bezien is het onbegrijpelijk dat de rapporten van sommige werkgroepen niet of alleen „in samenvatting” werden gepubliceerd. Zulke informatie komt niet alleen de regering, maar ons allen toe! Er is vooral geen reden om mogelijk schamele resultaten verborgen te houden. In publieke discussie kunnen wellicht nieuwe ideeën naar voren komen.

Zeer belangrijk is ook de „gezondheid” van de leden van een onderzoeksteam. Mensen met vooropgezette denkbeelden over wat eruit mag komen, zullen zeker niet in de meerderheid mogen zijn. Daarom kan men van zowel de commissies die gerund worden door Financiën, als van die welke in handen zijn van de verschillende departementen, maar beter niet teveel verwachten. Evenmin van politieke werkgroepen, of ze nu „evenwichtig” zijn samengesteld of niet. Met veel scepsis mag het rapport van de juist geïnstalleerde Defensiecommissie dan ook worden tegemoet gezien.

Ten onrechte denkt men vaak dat zo'n werkgroep oplossingen in plaats van alternatieven moet vinden. In feite echter gaat het om het doorlichten van een probleem, waarbij de afweging van alle relevante factoren voor verantwoordelijkheid van regering en parlement moet blijven. Niet-gebonden leden kunnen misschien het best deze distantie opbrengen. Juist daardoor zullen zij veel aan inventarisatie en analyse kunnen bijdragen.

Meerjarenramingen

Al in 1967 was duidelijk dat ongewijzigde voortzetting van het beleid tot een onaanvaardbare uitgavenexpansie zou leiden³. In 1970 werd in dit verband nog eens de samenhang tussen nieuwe begrotingssystemen⁴, beleidsanalyse en meerjarenramingen uiteengezet.

De toepassing in Nederland stelt nog teleur. Alle waarschuwingen tegen te hoge verwachtingen (zie bijvoorbeeld *Miljoenennota 1971*) ten spijt. In 1967 begint men met volle moed aan een plan voor de hele kabinetsperiode. In 1968 heeft men voor ongeveer de helft van het budget afspraken bereikt over de uitgaven tot en met 1971, waarbij evenwel de snelste groeiers (Onderwijs!) nog niet meedoen. In 1969, dus bij indiening van de begroting 1970, is het beeld compleet; dit wordt niet zonder trots meegedeeld. Op dat moment kijkt men echter nog maar één jaar vooruit. En zelfs dat is te ver gebleken! De afwijkingen — overschrijdingen — in 1971 zullen talrijk en omvangrijk zijn; men zie daarvoor bijlage 3 van de *Miljoenennota 1971* en bijlage 10 van de *Miljoenennota 1972*. Het totaal van de relevante wijzigingen t.o.v. de in opspraak gekomen nota aan de Tweede Kamer (stuk 11.275) bedraagt f. 561,5 mln., waarvan „Onderwijs” f. 216,1 mln. voor zijn rekening neemt. T.o.v. de ontwerp-begroting en incl. de niet-relevante posten en de invloed van art. 24 Cw is de mutatie liefst f. 2.245 mln., of bijna zeven procent.

Inmiddels was men begonnen met een raming voor de jaren 1972 en 1973. Vorig jaar werd ons meege-

Een snel groeiende bank
Gunstige rentecondities
Balanstotaal f 366.9 miljoen
Grootste bank van Friesland

Friesland Bank

Vestigingen in geheel Friesland
Hoofdkantoor: Zaailand 110 Leeuwarden

(I.M.)

deeld dat de betrokken ambtelijke stuurgroep worstelde met het begrip „ongewijzigd beleid”. Zodra men ramingen had ontwikkeld op basis van dat principe, zou men aan de alternatieven beginnen. Men kent het gevolg. Na stevig aandringen door het parlement werden de cijfers dit voorjaar openbaar. Zij gaven al bijzonder weinig reden voor optimisme en werden — daarom? — begeleid door een nota van Financiën, waaruit men kon opmaken dat het toch niet zo'n vaart hoefde te lopen. Nu is het beleid wél gewijzigd, omgebogen zelfs, in neerwaartse richting en niettemin krijgt men de indruk dat de ramingen van de zgn. relevante uitgaven voor zeer vele programma's in de *Miljoenennota 1972* dicht in de buurt liggen van die van de stuurgroep en die van Financiën verre overtreffen⁵. Maar we zijn dan ook al een half jaar verder!

Ook het nieuwe kabinet wil verder gaan met de meer-

³ „*Miljoenennota 1968*”, blz. 85.

⁴ Zie ook L. Koopmans: *Doormodderen of rationeel beslissen?*, in „*Openbare Uitgaven*”, 1969, nr. 2.

⁵ *Onder meer door gewijzigde opstelling en ramingen waarin de loonstijgingen al dan niet zijn verwerkt, is het bijna onmogelijk door vergelijking van de stukken tot een sluitende verificatie te komen.*

jarenramingen en wel voor de jaren 1973 t/m 1975. „Aldus zal een duidelijk inzicht worden verkregen in de budgettaire problematiek”. We mogen de heren wel sterkte toewensen! Terecht wordt opgemerkt⁶: „De beslissingen (over nieuwe en beperking van bestaande activiteiten) vergen een zorgvuldige voorbereiding”. Om snel te zijn, wil men in twee fases werken, die bij nadere beschouwing veel overeenkomst vertonen met de methode die ook in 1967 werd gevolgd. Er is nu wel meer ervaring, maar tegelijk de extra opgave om beleidsombuigingen in te bouwen. Het zal er wel op neerkomen dat we eind 1973 al vast iets over 1975 horen; een meerjarenraming van één jaar.

Profijtgedachte

Een vrij uitvoerige paragraaf is gewijd aan de „profijtgedachte”; de term is vaag en wordt in de Nota niet gedefinieerd, maar aangeduid. Dat gebeurt op een zeer genuanceerde manier, waardoor het een enigszins sus-send effect had kunnen hebben op degenen die zich in en na de verkiezingsstrijd erg kwaad maakten over de ideeën van DS '70 en de boze plannen van het kabinet. Het effect gaat evenwel verloren als concrete maatregelen worden getroffen die ten onrechte pretenderen een toepassing van de „gedachte” te zijn.

Men denke aan de heffing van schoolgeld van leerplichtige kinderen en leze dan op blz. 46: „Toepassing van de profijtgedachte bevordert voorts een zodanige aanwending van produktiefactoren, dat de meest gewenste goederen- en dienstenvoorziening wordt verkregen (optimale allocatie) aangezien de burger in zijn afweging van nut en offer tot een meer bewuste keuze komt”. Bij leerplicht valt er evenwel niet veel meer te kiezen of af te wegen. Van de Kar heeft al uiteengezet, dat een dergelijk schoolgeld neerkomt op belastingheffing⁷. Die heffing is nogal ongerijmd omdat men voor schoolgaande kinderen tegelijk recht op belastingreductie heeft. Op welke wijze de toepassing dan zou kunnen bijdragen tot een „rechtvaardiger verdeling van lasten” is een raadsel.

Er zijn meer aanwijzingen dat niet aan alle beleidswijzigingen reeds de analyse ten grondslag ligt waarvoor men zelf zo vurig pleit. Men wil hogere les-gelden vragen voor het muziekonderwijs, terwijl op het orkes-tenprobleem nog wordt gestudeerd. Maar indien men iets aan de bevordering van het muziekleven wil doen, kan dat waarschijnlijk het meest effectief en het goedkoopst door het kweken van een enthousiast publiek. Nu begint men met vraagstimulansen weg te nemen en laat men het aanbod ongemoeid. Bij de profijtgedachte past eerder dat de produktie op de consumptieve vraag wordt afgestemd, dat directe beïnvloeding van het consumentengedrag de voorkeur verdient boven de stimulans die van een overvloedig aanbod zou moeten uitgaan.

In de Nota zoekt men tevergeefs naar een duidelijk overzicht van alle beleidsombuigingen; zoals VVD-fractieleider Wiegel al onmiddellijk constateerde. Het is inderdaad te betreuren dat er geen vergelijking is getrokken met de voorstellen die in eerder gepubliceerde stukken voorkomen. Laten wij hopen dat uit de Memories van Toelichting bij de verschillende begrotingshoofdstukken — die op dit moment nog niet allemaal ter beschikking staan — een goed beeld kan worden

verkregen. Vooral over de kwantitatieve betekenis van verschillende maatregelen en over de argumenten — afgezien van het financiële motief — tast men nu nog in het duister. De wat armetierige resultaten van het werkgroepenproject doen vermoeden dat men in een aantal gevallen maar met de natte vinger heeft gewerkt. De beleidsombuigingen die in de *Streefcijfernota*⁸ worden voorgesteld zijn doorgaans niet de vrucht van diepgaande analyse, maar van een wat opportunistisch zoeken naar mogelijkheden om tot uitgavenverlaging te komen. De werkgroep Nelissen kon moeilijk anders te werk gaan⁹. Op sommige punten beschikte men evenwel over externe studies. Over de verhoging van college-gelden is immers al veel geschreven. Hoewel het eind-rapport van de commissie-Andriessen nog steeds niet is gepubliceerd, zal het weinig nieuws meer kunnen brengen. Vrij uitvoerige beschouwingen en veel literatuur-verwijzingen vindt men al in het rapport *Verlaging van de Verhoging*¹⁰.

Invloed externe studies

Het is eigenlijk jammer dat de belangstelling voor het doelmatigheidsonderzoek als instrument van uitgavenbe-heer zo is toegenomen *als een gevolg* van de noodzaak om de overheidsbestedingen terug te dringen. Beleids-analyse mag geen zaak van conjunctuur worden en beperkt zich ook beslist niet tot een onderzoek naar de mogelijke toepassing van het profijtbeginsel, resp. de profijtgedachte, zoals de bovengenoemde publikatie ook duidelijk maakt. Heeft men trouwens van dit rapport enig profijt gehad? Daarvoor zijn inderdaad aanwijzingen te vinden.

De Nota deelt bijvoorbeeld op blz. 65 mee: „De in de regeringsverklaring aangekondigde bezinning op enkele aspecten van het ruilverkavelingsbeleid . . . . in een ministeriële commissie (zal) plaatsvinden”, hetgeen begin 1972 tot een regeringsstandpunt moet leiden. Men wil nu ook de samenhang in het tertiaire onderwijs versterken en de planning daarvan ter hand nemen. Er zullen — in afwachting van een nadere bezinning — geen nieuwe (jeugd-, sport- en culturele) raden worden gesubsidieerd. Maar bij de raming van uitgaven voor de sociale werkvoorziening is men — en dat druist tegen de aanbevelingen in — van enige stijging van het aantal werknemers uitgegaan; over de planprocedure bij het voortgezet onderwijs is niets te vinden en de mededelingen over de uitgaven van het departement voor CRM maken een wat verwarde indruk.

Ook de kritiek op het bezitsvormingsbeleid heeft blijkbaar nog geen doel getroffen¹¹. Over de afschaf-fing van de Premiespaarwet vindt men in de *Miljoenen-nota* geen woord, hoewel het erop leek dat deze maatregel tijdens de kabinetsformatie was afgesproken. Men

⁶ „Miljoenennota 1972”, blz. 45.

⁷ „NRC/Handelsblad” van 18 en 20 september 1971. Zie ook „Belasten met mate”, Amsterdam 1967, blz. 34.

⁸ *Stuk 11.402*, nr. 3, Bijlage I.

⁹ *Idem*, Bijlage VII.

¹⁰ Gepubliceerd door het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven, Kluwer, Deventer 1971.

¹¹ Zie noot 1 op blz. 885.

bouwt voort op subjectieve huursubsidies en laat het huurverhogingspercentage staan op de helft van de stijging der bouwkosten¹². De Oosterschelde gaat dicht, hoewel de ontzenuwing door Rijkswaterstaat van de negatieve conclusies waartoe Boelmans Kranenburg kwam¹³, nu al geruime tijd op zich laat wachten. Nog voor de Defensiecommissie met haar werk is begonnen, werd vastgesteld dat in de betrokken sector een achterstand in de materiële sfeer bestaat, die blijkbaar onafhankelijk van mogelijke verschuivingen in de exploitatiesfeer (zoals een vermindering van het aantal brigades tot vier of een verdergaande integratie der krijgsmacht-delen¹⁴ moet worden ingelopen. Men vraagt zich na het bekend worden van de namen van de leden en van de tijd die voor de rapportage beschikbaar is (tot komend voorjaar) trouwens af, hoe kritisch en hoe diep het onderzoek zal worden.

Over de Markerwaard en de plaats van een tweede luchthaven — problemen die men al te vaak aan elkaar koppelt — is men opnieuw aan het studeren geslagen. Heel belangrijk is dat de bevordering van het openbaar vervoer nu duidelijk ter hand wordt genomen. Wat de uitgaven betreft zullen vooral de overheveling van uitgaven naar het Rijkswegenfonds en de komende instelling van een Algemeen Verkeersfonds kunnen bijdragen tot evenwichtiger verhoudingen. Men mag aannemen dat de studie welke onder auspiciën van het Nederlands Economisch Instituut wordt uitgevoerd al wel de noodzaak van ingrijpende maatregelen heeft opgeleverd.

De gemeenten

De sturing van de rijksuitgaven is, zoals hierboven bleek, een uiterst moeilijke opgave. Nog veel lastiger wordt het als men ook de gemeentelijke uitgaven in de beschouwing betreft. De lagere overheid geeft sinds 1962 meer geld uit dan het Rijk¹⁵. Er is dus alle aanleiding om ook de doelmatigheid van de gemeentelijke uitgaven te onderzoeken. De beschikbare informatie is evenwel gering en bovendien zeer moeilijk toegankelijk.

Dat verklaart ook, waarom regering en parlement zich nauwelijks kunnen verweren tegenover de jaarlijks weerkerende verwijten van gemeentelijke zijde, dat de lagere overheid wordt achtergesteld. Men ziet wel dat de uitgaven in die sector tussen 1955 en 1970 van ruim 11 naar ruim 17 procent van het nationale inkomen zijn gestegen (sinds 1967 is dit percentage bijna constant), maar omdat men niet beschikt over onafhankelijke en kritische studies over het uitgavenpatroon van de gemeenten kan men weinig anders doen dan van alle jammerklachten het zijne denken.

Nu wordt een groot deel van de aan gemeenten toegerekende uitgaven door het Rijk beheerst, vooral door de doeluitkeringen. En andere gemeentelijke taken zoals de burgerlijke stand, worden door de Wet opgelegd. In discussie zijn vooral de ontwikkeling van de kapitaaluitgaven, de uitgaven voor sociale zorg en voor cultuur en recreatie; voorts het al dan niet voorkomen van rangeninflatie en de snelle groei van het ambtenaren-corps. Dit laatste is een verschijnsel dat zich bij het Rijk in ongeveer gelijke mate voordoet, zoals Van der Dussen heeft geconstateerd¹⁶.

Vorig jaar al heeft de regering zich met het rapport-Van Stuyvenberg in de hand een vastere greep op de uitgaven voor sociale zorg verschaft. Dit jaar klaagt

de Nota 1972 op blz. 92 over het zeer snelle accres van de uitgaven voor cultuur, recreatie en sport, waarbij „het vaak aan een afweging van nut en offer ontbreekt”. Even daarboven wordt opgemerkt: „Bovendien wordt deze afweging beïnvloed door de rijks-subsidies die enerzijds een verlichting betekenen voor de taakvervulling door de gemeenten, maar anderzijds als neveneffect kunnen hebben dat de groei van de desbetreffende taken wordt gestimuleerd”. In werkelijkheid gaat het helemaal niet om een neveneffect, maar om het belangrijkste effect dat met zo'n regeling wordt beoogd! De verklaring voor deze tegenstrijdigheid is dat het niet botert tussen CRM met zijn stimulerende koppelsubsidies enerzijds en Binnenlandse Zaken, resp. Financiën dat met de tekorten op de gemeentebegrotingen zit, anderzijds. Het Rijk mag gemeenten geen „gebrek aan profijtgedachten” verwijten zolang het zich in eigen bedoelingen verstrikt. Alle wijzigingen van de Gemeentewet met het doel een vastere greep op de gemeentefinanciën te krijgen, blijven nutteloos als het Rijk voortgaat tegenstrijdige aanwijzingen te geven.

Maar vele gemeenten gaan niet vrijuit, dat is wel duidelijk. Hoe is het mogelijk dat de gemeenteraad van een stad als Rotterdam waarvan de begroting 1972 een tekort aanwijst van f. 58,1 mln. zich financieel voldongen feiten van het kaliber C'70 laat aanleunen¹⁷? Is het aantal schouwburgen in vooral de zuidelijke provincies niet wat te snel vooruit gelopen op de groei van de culturele belangstelling, waarop men hoopte?

Met het laatstgenoemde voorbeeld zijn we al bij de kapitaaluitgaven terecht gekomen. Ook hier zijn tekenen die wijzen op een tekortschietend inzicht in de te stellen prioriteiten. Met welk recht legt Amsterdam ten behoeve van nieuw industrieterrein aan „diep” vaarwater op schaarse financieringsmiddelen beslag, als die terreinen jaren later nog niet in gebruik zijn genomen? En met „Het Turfschip” blijkt Breda zich onverwacht een heel onrendabel congressentrum op de hals te hebben gehaald. Ook op dit terrein geeft het Rijk trouwens vaak het verkeerde voorbeeld. Men denke slechts aan het miljoenenverslindende Congresgebouw in Den Haag.

Nu reeds 37% van de gemeenten in een tekortpositie verkeren is het duidelijk dat de financiële verhouding tussen Rijk en gemeenten niet goed functioneert. Alle bijstellingen van het aandeelpercentage van het Ge-

¹² Vgl. van schrijver dezes: *Van objectieve naar subjectieve huursubsidies?*, in „Openbare Uitgaven”, 1970, nr. 1.

¹³ H. A. H. Boelmans Kranenburg: *Een kosten-batenanalyse van de afsluiting van de Oosterschelde*, in „Openbare Uitgaven”, 1970, nr. 4.

¹⁴ Hierop wees onder meer K. P. Bloema in: *Twee visies op defensie*, in „Openbare Uitgaven”, 1970, nr. 3.

¹⁵ Zie „Miljoenennota 1972”, Bijlage 16, blz. 151.

¹⁶ J. W. van der Dussen: *Enige ontwikkelingen in de uitgaven der gemeenten*, in „Openbare Uitgaven”, 1969, nr. 2, blz. 67.

¹⁷ *Het aanvankelijk geraamde tekort van de expositie (ca. f. 5 mln.) liep tenslotte tot bijna f. 10 mln. op. Is het wel redelijk dat de overige gemeenten — via de aanvullende of bijzondere uitkeringen — het gelag betalen? Is de prioriteit van deze manifestatie wel voldoende overwogen?*

Oost-Europa kroniek

Geen Wirtschaftswunder in Oost-Duitsland

Hoewel het naoorlogse herstel van de Oostduitse economie bepaald indrukwekkend genoemd mag worden, zijn er een aantal bijzondere factoren geweest welke de economische ontwikkeling na 1955 aanmerkelijk hebben vertraagd. Factoren, welke reeds gedurende de herstelperiode werkzaam waren, doch door hun nadelige invloed op de omvang het investeringen tot 1959, vooral het groeitempo na 1955, na de herstelperiode, ernstig vertraagden.

De open wedijver met West-Duitsland noodzaakte na de oorlog tot een snel herstel van het vooroorlogse consumptieniveau: Dit herstel werd

echter nadelig beïnvloed door: de herstelbetalingen van de Sowjetunie in de vorm van kapitaalgoederen en een groot deel van de lopende produktie en ontmantelingen van complete installaties, welke in totaal een waarde vertegenwoordigden van circa \$ 20 mrd.; de „brain drain” via West-Berlijn; de heroriëntering van de interregionale handel met West-Duitsland naar buitenlandse handel met de Sowjetunie en de overige Oosteuropese landen. Hierdoor had de investeringsquote van de Oostduitse economie in de periode 1950-1960 een gemiddeld niveau van 0,17 en gedurende 1950-1955 zelfs een niveau van 0,14.

De behoefte aan consumptiegoederen en diensten dwong de partijleiding in hogere mate dan in de rest van Oost-Centraal-Europa, kleine particuliere bedrijven te tolereren. Ook bleef er een belangrijke particuliere landbouwsector bestaan, aangezien het regime zich niet de risico's en kosten, verbonden aan collectivisatie, durfde te veroorloven. De levensstandaard steeg en vele Oost Duitsers waren er omstreeks 1955 beter aan toe dan in 1936.

De Sowjetrussische ontmanteling betrof de installaties van de zware industrie, w.o. de complete vliegtuig-industrie, zodat de industriële capaciteit van Oost-Duitsland werd beperkt

tot lichte machinebouw, de voedingsmiddelen en lichte industrie. Bovendien werd de zware industrie ernstig getroffen door het verlies van Silezië aan Polen en door de verbreking van het contact met West-Duitsland, waardoor ze niet meer kon beschikken over belangrijke grondstoffen. De beslaglegging door de Sowjetunie op de lopende produktie was ongetwijfeld nog nadeliger dan de ontmanteling van industrie en transportwezen. In het begin van de jaren vijftig liep die beslaglegging op tot ongeveer 40% van de netto toegevoegde waarde in de industrie.

Tussen 1949 en 1961 verlieten 2 miljoen mensen of 10% van de bevolking van 1950 het land. Hiermee ging niet alleen een belangrijk stuk „human capital” verloren, maar werd ook een verdere vergrijzing van de bevolking in de hand gewerkt. In zekere zin betekende het echter tevens een verlichting van het probleem van verborgen werkloosheid.

Het verlies van de normale interregionale handelsbetrekkingen met West-Duitsland was een niet minder zware klap voor de Oostduitse economie. Deze handel was voor Oost-Duitsland altijd al veel belangrijker geweest dan voor West-Duitsland.

De vooroorlogse industrie het huidige Oost-Duitsland week structureel af van die van West-Duitsland. Oost-Duitsland produceerde meer

meentefonds in de opbrengst van de belastingen (in 1972 een verhoging tot 15,04%), alle gesleutel aan de verfijning van de verdeling, alle voorgestelde wijzigingen in de Gemeentewet en iedere verruiming van het eigen belastinggebied ten spijt: de wijzigingen worden steeds groter. De in de Nota genoemde „werkgroep inzake planning op middellange termijn door provincies en gemeenten” zal de behoefte aan financieringsmiddelen in een ruimer financieel-economisch kader plaatsen¹⁸. Dezelfde noodzaak is er voor de lopende uitgaven! Hoe lang zal men nog de onvermijdelijke centralisatie van de beslissingen waar het om draait, bedekken met mooie woorden als eigen verantwoordelijkheid, zelf afwegen en lokale democratie? Al hoort men in gemeentelijke kring gemor over de geringe bewegingsvrijheid en al dreigt men soms het bijltje erbij neer te gooien¹⁹, voor een radicale ingreep is de tijd nog niet rijp.

Slot

Het zicht op de uitgavenontwikkeling bij de centrale

en de gemeentelijke overheid wordt door mistbanken belemmerd. De gebreken in de waarneming zullen bij meer belangstelling voor een doeltreffende besturing van de overheidsbestedingen, een ongemakkelijk obstakel voor het beleid blijken te zijn. De beleidsvoorbereiding, de beleidskeuzen, de beleidsbeheersing en de terugkoppeling van beleidseffecten worden erdoor geschaad. Men zal geen geld mogen sparen en geen middel onbeproofd mogen laten om hierin verbetering te brengen.

Een openhartiger beleidspresentatie hoeft niet zo lang op zich te laten wachten. Het parlement zal spoedig in de gelegenheid zijn om dit aan het kabinet duidelijk te maken.

R. M. de Haan

¹⁸ Nota, blz. 90.

¹⁹ In Amsterdam zal nog voor het einde van het jaar een kwart van de gemeenteraadsleden die vorig jaar werden gekozen, zijn vervangen! („De Volkskrant”, 29 september 1971).

consumptiegoederen en had minder mijnbouw, ijzer- en staalindustrie. Voor wat de investeringsgoederensector betrof, was Oost-Duitsland gespecialiseerd in textielmachines, industrieel gereedschap, vliegtuigmotoren en vliegtuigen. West-Duitsland had zich meer toegelegd op zware industriële machines, landbouwwerktuigen en generatoren. In de chemische sector was de Oostduitse productie toegespitst op grondstoffen, carbochemie en synthetisch rubber; de Westduitse productie op synthetische vezels, farmaceutische artikelen, verf en kleurstoffen en banden. De Oostduitse industrie had slechts de beschikking over geringe hoeveelheden steenkool en staal uit eigen bodem. De belangrijkste minerale grondstoffen waren — en zijn — bruinkool en non-ferro metalen, w.o. uranium, dat sinds 1945 onder Sowjetrussisch toezicht wordt gedolven. Deze mineralen vormden het fundament van de aanzienlijke chemische industrie. De mijnbouw en de ijzer- en staalindustrie waren hoofdzakelijk in West-Duitsland geconcentreerd. De Oostduitse industrie was afhankelijk van Westduitse steenkool en staal en er bestond een omvangrijke handel in halffabrikaten en industriële eindproducten.

Ook in de agrarische productie bestonden er belangrijke verschillen tussen beide regio's. West-Duitsland had zich toegelegd op hoogwaardige producten. Oost-Duitsland had een interregionaal overschot t.a.v. de handel in voedingsmiddelen, West-Duitsland een deficit. Het grondstofarme Oost-Duitsland was ernstig gedupeerd als gevolg van het feit, dat na de oorlog de waarde van de grondstoffen welke verbruikt werden bij de productie van zware en lichtere industrieproducten t.b.v. de Sowjetunie meer bedroeg dan de waarde van de grondstoffeveranties uit de Sowjetunie. De industrie welke niet produceerde t.b.v. het economische herstel van de Sowjetunie, kon hierdoor zijn capaciteit niet volledig benutten en dat bleef zeker tot 1958 het geval. Oost-Duitsland „exporteerde” in 1950 ruim vijfmaal zoveel als het importeerde. Toch was ook gedurende de meer normale periode na 1958 de omvang en samenstelling van de handel met het Oostblok onvoldoende afgestemd op de behoeften en mogelijkheden van de economie van Oost-Duitsland.

Toen Chruščëv aan de macht was

gekomen werd een einde gemaakt aan de gedwongen leveranties aan de Sowjetunie en werd de handel op meer normale leest geschoeid. Inmiddels had de consumptie een redelijk niveau bereikt. De „Sowjetische Aktiengesellschaften”, die de Oostduitse zware industrie hadden beheerd, werden met uitzondering van de uraniummijnen aan de Oostduitsers teruggegeven. Zo kon aan de traditionele Stalinistische investeringspolitiek uitvoering worden gegeven, waardoor de investeringsquote sterk steeg. Een begin werd gemaakt met eliminering van de particuliere industrie en de collectivisering van de landbouw. In het kader van de overgang naar een meer interregionale economische politiek, werden de machtig geworden en naar autarkie tenderende industriële ministeries ontbonden en vervangen door een zeventigtal bedrijfstakorganisaties (Vereinigungen Volkseigener Betriebe). Door de bouw van de Berlijnse muur in 1961, waardoor de „brain drain” werd ingedamd, werd het laatste beletsel voor het investeringsoffensief weggenomen.

De investeringsquote bedroeg gedurende de periode 1960-1964 gemiddeld 0,24. Ondanks de voortdurend stijgende investeringsquote ging de jaarlijkse groei van het bruto nationale produkt achteruit. Bedroeg het groeipercentage van 1951-1956 (dit is de periode die in het teken stond van het consumptie-offensief, de Sowjetrussische voorgedij en de heroriëntering van de handel) nog 7,2 per jaar, in de jaren daarna ging het steeds meer bergafwaarts. De groei bedroeg van 1956-1961 4,9% per jaar en van 1961-1965 2,7% per jaar. Het groeitempo van zowel de industrie, inclusief bouwnijverheid, als de landbouw daalde sterk. Het groeitempo van de landbouw bereikte als gevolg van de collectivisatie gedurende 1954-1956 tot 1960-1962 een dieptepunt van 0,2% per jaar voor de netto-productie, terwijl de Oostduitse landbouw al voor de oorlog de meest ontwikkelde was van alle Oosteuropese landen en terwijl gedurende de hele periode 1950-1964 de landbouw 12% van de investeringen in vaste activa kreeg toebedeeld.

De bijzondere naoorlogse omstandigheden in Oost-Duitsland hebben het economische herstel niet nadelig beïnvloed. De consumptiegerichtheid, de herstellereveranties aan de Sowjetunie, de heroriëntatie van de buitenlandse handel en de „brain drain”

hebben wel, via hun nadelige invloed op de omvang der investeringen, de expansiemogelijkheden van de periode na 1955 aangetast. De in communistische ogen onorthodoxe instituties als particulier kleinbedrijf en particuliere landbouw hebben een niet onbelangrijke positieve invloed uitgeoefend op de doelmatigheid en de snelheid van de economische groei gedurende de herstelperiode. Het waren juist de nationalisatie en de collectivisatie die de doelmatigheid in de aanwending van produktiefactoren deden dalen in de periode na het herstel.

De massale investeringspolitiek na 1959, volgens het traditionele Sowjetrussische patroon, bracht natuurlijk de daaraan inherente zwakheden met zich mee. Deze kwamen hierin tot uitdrukking, dat de ongetwijfeld snelle, doch dalende economische groei grotendeels berustte op een zeer snelle accumulatie van kapitaalgoederen van relatief eenzijdige samenstelling en met relatief lange constructieperiodes. Aangezien zelfs de industriële beroepsbevolking over 1951-1963 daalde, steeg de arbeidsproductiviteit in de industrie met een enorm tempo, 8,4% per jaar, alhoewel ze tegelijkertijd aan een dalende trend onderhevig was. De in het kader van de interzonale sluikehandel tussen Oost- en West-Duitsland, tegen zachte voorwaarden verkregen moderne, doelmatige Westduitse kapitaalgoederen, boden weinig tegenwicht tegen de fundamentele factoren achter de toenemende inefficiency in het gebruik van kapitaal.

Gedurende 1963-1965 werden dan ook hervormingen voorbereid ter verhoging van de doelmatigheid in de aanwending van produktiefactoren. De aanwending van steeds meer kapitaal, bij een dalend groeitempo overigens, was er de oorzaak van dat de consumptie na 1960 stagneerde.

De werkelijke hervormingen na 1965 konden natuurlijk niet spectaculair zijn. De opzet ervan doet sterk denken aan de hervormingen van 1965 in de Sowjetunie. De VVB's zijn weer ondergeschikt gemaakt aan de opnieuw tot leven gebrachte ministeries. Men heeft ingezien dat de partitionering van een sociaal-economisch systeem aangepast dient te worden aan de planningmethodologie. De klassieke planningmethodologie is nu eenmaal beter afgestemd op het ministeriële systeem. De VVB's uit de geavanceerde in-

Boeken nieuws

L. B. M. Mennes, Jan Tinbergen, J. George Waardenburg: *The element of space in development planning*. North-Holland Publishing Company, Amsterdam 1969, 340 blz., f. 54.

De opmerking dat wij binnen een bepaald gebied, of het nu een provincie is of een land of de wereld in haar geheel, verschillen kunnen constateren in welvaartsniveau en welvaartsgroei en dat het derhalve nodig is in het economische beleid regionale differentiatie aan te brengen, zou bijna triviaal zijn als het nog niet zo zeer ontbrak aan analytische instrumenten om een systematische aanpak van de regionale problematiek mogelijk te maken. Met hun boek *The element of space in development planning* hebben Mennes, Tinbergen en Waardenburg een bijdrage in dezen willen leveren.

De auteurs beogen voorlopig niet meer dan een eerste benadering te geven van de vraagstukken over de planning voor een „ruimtelijke eenheid” welke zelf onderverdeeld is in deelgebieden. Eerste benadering houdt daarbij niet alleen in dat sterk vereenvoudigend wordt gewerkt maar ook dat alleen de eerste fase van de planning in beschouwing wordt genomen, d.w.z. die fase waarin uit de doelstellingen van het beleid (bijv. een bepaalde inkomensstijging) de taakstellingen (de daarvoor benodigde ontwikkeling in de diverse bedrijfstakken) worden afge-

leid. De keuze van de instrumenten, de analyse van het economische mechanisme waarmee men wordt geconfronteerd, noch de uitvoering van het beleid komen in het boek aan de orde.

De problematiek wordt, men zal het hebben vermoed, benaderd aan de hand van modellen, maar deze zijn zo eenvoudig gehouden dat met een verbale beschrijving de kern van de zaak kan worden aangegeven. De schrijvers hebben daarbij niet alleen de eventuele, weinig mathematisch ingestelde lezer op het oog, maar ook en vooral de praktische planner, die er om reden van presentatie en organisatie naar zal moeten streven zijn analyse zo doorzichtig mogelijk te houden. De praktische toepasbaarheid wordt in het boek beklemtoond zonder dat evenwel de modellen als gebruiksklaar zijn bedoeld.

Alvorens te komen tot de inhoud van het boek wil ik eerst de opbouw ervan aanstippen: met name de hoofdstukken 3 t/m 7, die de kern zijn van de analyse en in dit opzicht een elegant en hecht geheel vormen. Na een zo simpel mogelijk gehouden eerste voorbeeld (hoofdstuk 3) worden in de volgende hoofdstukken een aantal com-

dustrietakken, die als toekomstige groeikernen kunnen worden beschouwd, hebben een grote mate van autonomie gekregen ten aanzien van investeringen en research, alsook een grote mate van vrijheid in het afsluiten van contracten met binnenlandse en buitenlandse ondernemingen. Anderzijds blijven jaarplanning, „taut planning” en het zgn. „ratchet principe” gehandhaafd, zodat het zeer de vraag is of de modernisering en het streven naar efficiency meer zullen blijken in te houden dan eenmalige verbeteringen.

Deze drie aspecten zijn strijdig met het lange-termijn-karakter van het vraagstuk van de technologische ver-

nieuwing; zij continueren het verschijnsel van de verkopersmarkt waardoor veronachtzaming van kwaliteit blijft voortbestaan, zij dwingen tot het voortbestaan van de distributie van investeringsmiddelen zodat decentralisatie beperkt moet blijven en zij zijn zeer moeilijk te combineren met een functioneel beloningssysteem. De Oostduitse economische omstandigheden zijn na de oorlog nooit erg rijp geweest voor het zich voltrekken van „Wirtschaftswunder”, ook thans niet, maar wonderen heten nu eenmaal wonderen omdat je ze niet had verwacht.

Dr. R. Wetsteyn

plicerende elementen ingevoerd. Dan wordt in hoofdstuk 7 het algemene model gepresenteerd, dat als achtergrond van de voorgaande kan worden gedacht en van waaruit de weg terug wordt gevolgd naar de simpeler modellen. Bij deze recapitulatie krijgen de vereenvoudigende veronderstellingen een nieuw reliëf. Hiertussendoor speelt een tweede thema, namelijk hoe de meer gecompliceerde probleemstellingen kunnen worden gesplitst in een aantal deelproblemen, die achtereenvolgens kunnen worden opgelost. Dit heeft het voordeel van een grote overzichtelijkheid, terwijl de verkregen oplossing, hoewel niet samenvallend met de simultane, in een aantal gevallen een goede benadering van deze laatste kan geven. Daar dit niet altijd het geval behoeft te zijn, wordt bovendien nog onderzocht hoe door middel van een iteratieve procedure de optimale (simultane) oplossing kan worden bereikt.

In het eerste hoofdstuk worden een aantal basiselementen van de problematiek aangegeven. De plaatsgebondenheid van alle economische activiteit — waardoor een regionale onderverdeling nodig is — impliceert dat men met een aantal factoren rekening zal moeten houden:

— de *mobilititeit*, een kwaliteit die betrekking heeft op de produktiefactoren, de produkten en de afnemers. Hiermee komt het element van de transportkosten (in ruime zin opgevat) naar voren;

— de *verplaatsbaarheid*, die een aspect is van de economische activiteiten. Hierbij spelen de kostenverschillen, d.w.z. schaarstever verschillen, tussen de verschillende gebieden een rol. Deze schaarstever verschillen impliceren de immobiliteit van althans een aantal produktiefactoren;

— het *verschil in welvaart* tussen de verschillende gebieden, waarop de twee hiervoor genoemde factoren een belangrijke invloed hebben, en dat een regionale specificatie van de algemene economische doelstellingen nodig maakt.

In de tweede factor zal men de klassieke gedachte van de comparatieve kostenvoordelen herkennen. Eveneens klassiek is het grotendeels immobiel veronderstellen van de produktiefactoren. Voor de produkten worden verschillende gradaties aangehouden die overeenkomen met groottecategorieën der gebieden: lokale produkten, nationale produkten enz. (De auteurs

zouden liever in de terminologie betreffende de gebieden de grootte-categorie expliciet vermelden, en doen daartoe in dit hoofdstuk ook een voorstel. In de rest van het boek conformeren zij zich, met dit voorbehoud, aan de gebruikelijke, meer administratief bepaalde, aanduidingen). Binnen „hun” gebied zijn de produkten volledig mobiel, daarbuiten volledig immobiel door de sterk oplopende transportkosten. Naast deze impliciete behandeling van de transportkosten, zal het voor een aantal produkten nodig zijn, transportkosten expliciet te behandelen. Bij deze expliciete behandeling hebben de auteurs de vervoerkosten in enge zin op het oog en laten de overige „communicatie”kosten, gegeven de moeilijkheden deze langs directe weg te benaderen, verder buiten beschouwing. Ook op het lastige probleem van de vaststelling van de produktiekosten (verschillen) wordt in het boek niet diep ingegaan, maar naar de bestaande literatuur verwezen.

Op welke wijze de auteurs, tegen de achtergrond van de bovengenoemde drie factoren, de vraag naar de criteria voor de gebiedsindeling zien is mij uit hun (zeer korte) beschouwing niet duidelijk geworden. Met de reeds genoemde indeling naar grootte-categorieën lijken zij, althans in eerste instantie, in de mobiliteit het belangrijke criterium te zien. M.i. zou eerder het economisch-politieke aspect op de voorgrond moeten staan en wel in die zin dat om een gebied als één te kunnen beschouwen er binnen dat gebied sprake moet zijn van voldoende uniformiteit in de reacties van de grootheden, die gekozen zijn als criteria voor welvaartspeil en -ontwikkeling. (Naargelang de marge die men bij de omschrijving van uniformiteit accepteert zal een gebied groter of kleiner kunnen zijn). De moeilijkheid is natuurlijk dat, om op deze basis tot een gebiedsindeling te komen, men de regionale werking van het economische mechanisme moet kennen (waarin ongetwijfeld de mobiliteit, doch ook de verplaatsbaarheid, een belangrijke rol spelen), maar dat voor bestudering van dit mechanisme op zijn beurt een aanvaardbare gebiedsindeling aanwezig moet zijn. Een oplossing hiervoor zal slechts geleidelijk, in een iteratief proces, kunnen worden gevonden.

Hoofdstuk 3 behandelt het geval van regionale planning op wereldniveau, waarbij de continenten de regio's vormen. In de terminologie van de auteurs betreft het een onderverdeling van de

tweede orde van een gesloten economie. Er wordt een aantal produkten onderscheiden waarvan de produktiekosten van regio tot regio verschillen. De transportkosten blijven hier geheel impliciet verwerkt in de indeling van de produkten in mobiel en niet-mobiel.

Kort geformuleerd luidt het planningprobleem nu als volgt:

— voor elke regio wordt een te bewerkstelligen totale (d.w.z. over alle bedrijfstakken genomen) inkomensstijging vastgesteld;

— met het vaststellen van de gewenste inkomensstijgingen wordt voor elk produkt de totale (d.w.z. over alle regio's genomen) vraagstijging vastgelegd;

— uit alle mogelijke verdelingen van de produktiestijgingen der bedrijfstakken over de regio's welke voldoen aan de inkomensdoelstelling, moet die worden gekozen welke met de geringste kosten voor de totale (wereld)economie gepaard gaat. De keuze-mogelijkheid betreft daarbij alleen de mobiele produkten, daar voor de niet-mobiele produkten de regio van produktie en die van verbruik immers per definitie samenvallen.

Voor de oplossing van het probleem worden een aantal vereenvoudigende veronderstellingen ingevoerd (naast de reeds genoemde betreffende de transportkosten), die erop neerkomen dat uitsluitend met lineaire verbanden wordt gewerkt: rechtvaardigheid tussen kosten per produkt per regio en geproduceerde hoeveelheid, rechtvaardigheid tussen vraag naar een produkt en inkomen, rechtvaardigheid tussen produktie van een bedrijfstak en het daaruit afgeleide inkomen. Bij dit laatste wordt voor alle continenten eenzelfde verhouding aangenomen. Omdat hiermee de inkomensvorming die voortvloeit uit de produktiestijging niet varieert naar gelang de regio waarin de produktie plaatsvindt, is het mogelijk de afzetstijging in termen van inkomensstijging te vertalen.

Zo gesteld is het probleem herleid tot een lineair programmeringsprobleem van relatief simpel karakter. Aan de oplossingsprocedure wordt de nodige aandacht geschonken en daarbij met name aan de mogelijkheden deze zo eenvoudig mogelijk op te zetten. De algemene conclusie die uit het voorbeeld kan worden getrokken, is dat door het stellen van regionale doelstellingen de kosten hoger zullen zijn dan wanneer deze doelstelling alleen voor de totaliteit van het gebied was geformuleerd. De conclusie mag nauwelijks verrassend worden genoemd, maar

het ging er de auteurs vooral om, aan te geven op welke wijze deze gekwantificeerd kon worden.

Eén opmerking zou ik willen maken naar aanleiding van de inhoud van de inkomensdoelstelling. Onder inkomen wordt door de auteurs hier en in de volgende hoofdstukken zonder meer verstaan het binnenlandse produkt. Aan het probleem van de interregionale inkomensstromen wordt, behoudens ergens een zijdelingse opmerking, stilzwijgend voorbijgegaan, terwijl het probleem belangrijk genoeg lijkt om althans met enige nadruk te vermelden: het speelt een onmiskenbare rol in de verhouding tussen rijke en arme landen, en ook in kleiner bestek doet het zich voor; we hoeven daarbij slechts te denken aan de produktie en de opbrengsten van aardgas in ons land: stijging van de toegevoegde waarde in het Noorden, maar geen overeenkomstige stijging van het inkomen van de regio.

In hoofdstuk 4 wordt analoog aan hoofdstuk 3 de regionale planning op nationaal niveau behandeld. Bij de onderscheiding mobiele en niet-mobiele wordt voor de eerste groep een verdere onderverdeling in nationale en internationale goederen gemaakt. Voor de nationale goederen ligt de totaal te produceren hoeveelheid vast; zij is namelijk gelijk aan de nationale vraag. Voor de internationale goederen afzonderlijk is dit niet het geval; slechts moet er van deze produkten te zamen zoveel worden geproduceerd, dat hieruit een inkomensstijging wordt gecreëerd, die gelijk is aan het verschil tussen totale inkomensdoelstelling en inkomenscreatie door de niet-internationale bedrijfstakken. Een en ander moet natuurlijk weer tegen de laagst mogelijke kosten geschieden. Wat de kosten betreft rijst de vraag of door de auteurs voldoende rekening is gehouden met internationale kostenverhoudingen (die zij zelf in hoofdstuk 2 als maatstaf stelden bij planning van internationale sectoren in een land). Het probleem zoals het in het onderhavige hoofdstuk wordt gesteld, is een zodanige produktieverdeling tot stand te brengen dat, rekening houdend met de regionale doelstellingen, de kosten *nationaal* gesproken minimaal zijn. Daarbij wordt m.i. niet gegarandeerd dat internationale goederen van de comparatieve kostenvoorden van het betreffende land gebruik wordt gemaakt. Een, in theorie althans, vrij simpele oplossing lijkt te zijn de kosten van de internationale sectoren uit te drukken in af-

wijking van het internationale kostenpeil.

Een aantal verdere onderwerpen komen in dit hoofdstuk ter sprake, zoals de kosten van het regionale beleid (en daarbij met name een simpele berekening van de kostenverschillen in het geval van kleine wijzigingen in de beoogde verdeling van de inkomensstijging over de regio's), de invoering van input-outputrelaties, de berekening van de optimale vervoerstromen bij gegeven produktieverdeling.

Dit laatste is een voorbeeld van een benadering van een optimale oplossing via de oplossing van deelproblemen. In hoofdstuk 5 wordt voor de twee deelproblemen (optimale produktieverdeling en optimale vervoerstromen) een simultane oplossing gegeven. Voor een aantal produkten, aangeduid als

zware produkten, zullen de vervoer-kosten relatief zo hoog zijn dat een andere produktieverdeling dan alleen op grond van produktiekosten lagere totale kosten met zich brengt. Uit het gegeven cijfervoorbeeld blijkt dat invoering van expliciete transportkosten tot een oplossing met geringere specialisatie leidt. Bovendien kan worden afgeleid dat de transportkosten tussen twee gebieden lager kunnen zijn dan het verschil in produktiekosten, terwijl toch bij de simultane aanpak een produktieverschuiving optreedt vergeleken bij de simpeler aanpak van de vorige hoofdstukken. Dit hangt samen met het feit dat de regionale doelstellingen zoals gezegd hun invloed hebben op de produktieverdeling. Zonder regionale doelstellingen wordt het vervoer van produkten tussen twee regio's immers alleen dan verhinderd

als het voordeel in produktiekosten geheel wordt teniet gedaan door de transportkosten.

Voor de regionale politiek lijkt ook een ander aspect van het transportprobleem dan in het boek behandeld, interessant, namelijk de vraag in hoeverre veranderingen in het transportsysteem en met name in de infrastructuur tot een wijziging in de produktieverdeling kunnen leiden. Behalve voor de zeer lange termijn waarin de aanlegkosten als variabel kunnen worden beschouwd (zoals in het boek is gebeurd), zullen deze kosten een aparte benadering vereisen. Het zou belangwekkend zijn na te gaan of het beschikbare modelleninstrumentarium zonder al te ingrijpende aanpassing hiervoor geschikt gemaakt zou kunnen worden.

In hoofdstuk 6 wordt verder op de

BANQUE DE PARIS ET DES PAYS-BAS N.V.

De krachtige ontwikkeling die wij hebben doorgemaakt en de belangrijke schaalvergroting waaraan wij werken, scheidt de vraag naar een aantal academisch gevormde

ECONOMEN EN JURISTEN

die een doelgerichte opleiding zullen ontvangen voor het bezetten van belangrijke staffuncties en van direktieposities op te openen kantoren.

Het stageprogramma is gericht op een allround bankopleiding en een latere toespitsing op de richting die het meest in overeenstemming is met de talenten van de betrokkene.

Als-handelsbank bij uitstek, menen wij zeer reële carrière-mogelijkheden te kunnen bieden voor een interessante en uitstekend gehonoreerde positie.

Geïnteresseerden verzoeken wij een curriculum vitae te sturen aan het hoofd van de afdeling personeelszaken, waarna een invitatie spoedig volgt.

BANQUE DE PARIS ET DES PAYS-BAS N.V.

Herengracht 539-543, Amsterdam C
Telefoon (020) 23 99 22

transportkosten ingegaan. O.a. wordt een iteratieve methode ontwikkeld om uitgaande van de resultaten bij het achtereenvolgens oplossen van de problemen van de produktieverdeling resp. van de handelsstromen, te komen tot het optimale resultaat van de simultane oplossing.

Hoofdstuk 7 stelt, zoals reeds werd aangegeven, de in de voorgaande hoofdstukken gepresenteerde modellen tegen de achtergrond van een algemener model. Behalve dat uitgaande van dit algemene model via de tussenstap van een basismodel naar de behandelde modellen wordt teruggewerkt, wordt de onderlinge samenhang der modellen ook nog in schematisch overzicht aangegeven. Nuttige exercities naar het mij voorkomt voor hen die de „raam-modellen” van het boek aan willen passen voor praktisch gebruik. In dit kader moet ook hoofdstuk 10 worden genoemd, dat enige feitelijke informatie geeft over grootheden die in de modellen een rol spelen.

Samengevat geeft het boek een lezenswaardige behandeling van de aanpak van de regionale problematiek nodig bij economische planning. De lezer wordt in principe geen hoge eisen gesteld qua modeltechnische scholing, maar wel de bereidheid gevraagd modelmatig te denken. En liefst ook: modelmatig beleidsvraagstukken te benaderen. Want zijn betekenis zal het boek met name kunnen ontlenen aan het praktisch gebruik dat ervan wordt gemaakt en aan de daaruit resulterende feed back.

Drs. B. A. van Hamel

Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf: Het midden- en kleinbedrijf 1970-1971, een korte-termijnontwikkeling, 's-Gravenhage augustus 1971, 114 blz., f. 20.

Met dit rapport wordt door het EIM voor de tiende maal een beeld

gegeven over de gang van zaken op korte termijn in het midden- en kleinbedrijf. Nadat een korte beschrijving wordt gegeven over de ontwikkeling van de nationale economie, wordt aandacht besteed aan de ontwikkeling van de omzet, het arbeidsvolume, de kosten en het uit een en ander resulterende zgn. overige inkomen. Vervolgens wordt per sector (detailhandel, nijverheid en dienstverlening, en vervoer) een inzicht gegeven in de marktsituatie. Met behulp van een globaal beeld van de veranderingen in de exploitatiestructuur, wordt een raming gegeven van de ontwikkeling van de inkomensituatie. Deze ramingen zijn gebaseerd op gegevens van diverse instellingen als CPB, CBS, EIB en uiteraard EIM.

De publikatie bevat vele statistieken in de vorm van tabellen en grafieken.

Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf: Bedrijfsgegevens voor de

Kredietinspecteur

Bank Mees & Hope NV is de vierde handelsbank van Nederland. Internationaal georiënteerd; gespecialiseerd in de industrie- en goederenhandelfinanciering.

Tot steun van ons binnenlands kredietbedrijf zien wij uit naar een vakbekwaam medewerker op niveau voor de afdeling Algemene Kredietinspectie.

Hij zal op een breed terrein belast worden met kredietonderzoek en controle op uitstaande kredieten,

hetgeen een ruime praktijkervaring op dit gebied wenselijk maakt.

Ervaring in de accountancy kan eveneens tot aanbeveling strekken. Leeftijd tot ongeveer 45 jaar.

Wij bieden hem een goed gehonoreerde functie met reële promotiemogelijkheden.

Sollicitaties, die vanzelfsprekend vertrouwelijk worden behandeld, te richten aan de Directie, Herengracht 548 te Amsterdam, of Blaak 10 te Rotterdam.

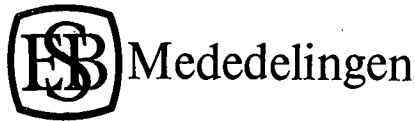
BANK MEES & HOPE NV

kantoorboekhandel over de jaren 1967 t/m 1969. 's-Gravenhage, juni 1971, 57 blz., f. 7,50.

Deze publikatie werd uitgegeven op verzoek van de Federatie van Nederlandse Verenigingen voor de Kantoorboekhandel. Het onderzoek hiervoor werd verricht door het EIM en heeft betrekking op kosten en rentabiliteit in de detailhandel van kantoorbenodigdheden over 1967. Het onderzoek had een meervoudig doel. Niet alleen zou het de individuele ondernemers in de branche vergelijkingsmateriaal op moeten leveren ter toetsing van de in eigen zaak behaalde resultaten, tevens diende het een inzicht te verschaffen in de verhoudingen tussen opbrengsten en kosten.

In het rapport zijn twee typen bedrijven onderscheiden: bedrijven waarin het kantoorboekhandelaarsortiment 50 tot 75% van de totale omzet uit-

maakt en bedrijven waarin het kantoorboekhandelaarsortiment 75% of meer van de totale omzet uitmaakt. Beide typen bedrijven werden in twee omzetklassen ingedeeld. De benodigde gegevens werden d.m.v. enquêtes verzameld en verdeeld naar regio, vestigingspunt binnen de plaats van vestiging, eigendom en huur van het bedrijfspand en naar rechtsvorm.

Cursus financiering

De Kring van Amsterdamse Economisten organiseert een postdoctorale cursus „FINANCIERING”, waarvan de uiterste termijn van inschrijving 12

oktober is. Inschrijving of inlichtingen, schriftelijk of telefonisch, bij: Mevr. M. Vroom-Mos, Keucheniuslaan 13 te Amstelveen, tel. (020) 45 15 32.

Symposium „Verkeersschade, aansprakelijkheid en verzekering”

De Vereniging voor Verzekeringswetenschap en het Genootschap voor Verzekeringsrecht organiseren op 4 november 1971 in het Congrescentrum RAI Amsterdam een symposium gewijd aan enkele belangrijke aspecten van het vraagstuk van de vergoeding van schade door verkeersongevallen.

De deskundigen wier medewerking is ingeroepen zijn Mr. F. van Heycop ten Ham, advocaat te Rotterdam, Prof. Mr. L. H. C. Hulsman, hoogleraar te Rotterdam, Mr. Th. H. Putto, wetenschappelijk onderzoeker te Leiden, Drs.

GEMEENTELIJKE SOCIALE DIENST AMSTERDAM

Bij het onderdeel Gemeentelijke Sociale Werkverbanden is de (nieuwe) functie vacant van

HOOFD VAN DE CENTRALE ADMINISTRATIE

Deze functionaris heeft tot taak de leiding van de administratieve (waarin begrepen de comptabele) werkzaamheden, noodzakelijk voor een doelmatige exploitatie van deze werkverbanden.

Voorts dient hij het hoofd van de Gemeentelijke Sociale Werkverbanden te adviseren in bedrijfs-economische aangelegenheden.

Gezien de belangrijkheid van deze functie is vereist een middelbare schoolopleiding en het volledige diploma S.P.D. of M.O. Boekhouden of M.O. Handelswetenschappen of een gelijkwaardige opleiding.

Verder dienen zij te beschikken over leidinggevende capaciteiten en andere karaktereigenschappen die voor een goede vervulling van de functie onontbeerlijk zijn.

Uitgebreide ervaring verkregen in een vergelijkbare functie, is eveneens noodzakelijk.

Leeftijd tussen 30 en 40 jaar.

Het salaris verbonden aan deze functie bedraagt, afhankelijk van opleiding, leeftijd en ervaring, minimaal f 1764,— en maximaal f 2479,— per maand.

A.O.W./A.W.W.-premie is voor rekening van de Gemeente.

Vakantietoelage is 6½%.

Een psychologisch en medisch onderzoek maken deel uit van de selectie.

Belangstellenden kunnen hun sollicitatiebrieven onder no. V 74910 richten aan de Directeur van de Dienst der Gemeentelijke Personeelsvoorziening, Jan Luijkenstraat 94, Amsterdam-Zuid.

A. F. de Vos, wetenschappelijk medewerker aan het Instituut voor actuaariaat en econometrie van de universiteit van Amsterdam en Mr. A. J. O. baron van Wassenaar van Catwijk, rechter te Den Haag.

Inlichtingen: Vereniging voor Verzekeringswetenschap, Keizersgracht 532, Amsterdam, tel. 24 40 50.

Cursussen 1972 van Salzburg Seminar in American Studies

Het Salzburg Seminar in American Studies, gevestigd in het Schloss Leopoldskron te Salzburg, zal in 1972 zes cursussen, waaraan vooraanstaande Amerikaanse hoogleraren en deskun-

digen, alsmede enkele Europese gast-sprekers, medewerken, organiseren en stelt per cursus $\pm$ 5 plaatsen voor Nederlanders ter beschikking. Een gedeelte van de kosten, t.w. een bedrag van \$ 250, komt voor eigen rekening. De cursussen zijn:

Problems of cities, van 9 jan. tot 5 feb.;
The challenges to American management, van 20 feb. tot 11 maart;
The changing American political scene, van 14 mei tot 3 juni;
The American theatre, van 11 juni tot 1 juli;
American law and legal institutions, van 9 juli tot 5 aug.;
International economic policies, van 13 aug. tot 2 sept.

In aanmerking kunnen komen academisch gevormden, thans werkzaam bij wetenschappelijke, culturele, industriële of overheidsinstellingen, alsmede degenen, die door hun werk aanzienlijke kennis en ervaring op het desbetreffende gebied verworven hebben. Voorkeur wordt gegeven aan een leeftijd van $\pm$ 35 jaar tot $\pm$ 40 jaar, terwijl grondige kennis van de Engelse taal vereist is.

Formulieren en inlichtingen kunnen tot 15 november worden aangevraagd bij het Nederland-Amerika Instituut, Museumplein 4, Amsterdam. Tel.: (020) 72 22 80, t.a.v.: A. D. van Dooren-Zoutewelle, Hoofd, Afd. Beurzenprogramma's.

lo de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening
t.b.v. de Directie Stedebouw en Sanering

hoofd afdeling financieel-administratieve zaken

Genoemde directie heeft belangrijke taken op het gebied van stadsontwikkeling en -vernieuwing. Hiertoe behoren sanering en woning- en wijkverbetering, ressorterend onder de afdeling Sanering.

Het werkterrein van deze afdeling heeft zowel financieel-economische als technische en stedenbouwkundige aspecten en omvat o.m.

geven van voorlichting aan gemeenten;
stimuleren en begeleiden van de uitvoering van de saneringstaak;
beoordelen van gemeentelijke plannen in verschillende fasen van voorbereiding;
behandelen van verzoeken van gemeenten om bijdragen in de kosten;
begeleiden van rehabilitatieprojecten.

Taak: geven van leiding aan de onderafdeling; adviseren over economische en financiële consequenties van stadssanering; beoordelen van prioriteiten van sanerings- en verbeteringsplannen; opstellen van beleidsadviezen.

Vereist: doctoraal examen economie; b.v.k. ervaring in de financieel-economische sector.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, max. f 3163,- per maand.

Tel. inlichtingen onder nr. (070)-26 42 01, toestel 230.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturnummer 1-1763/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6½% vakantieuitkering

GEMEENTE MIDDELBURG

HERHAALDE OPROEP

Burgemeester en Wethouders roepen sollicitanten op voor de in te stellen functie van

Hoofd Bureau Planning en Ontwikkeling

Deze functionaris zal — ressorterende onder het college van burgemeester en wethouders — worden belast met de opbouw van de in voorbereiding zijnde planning onder toepassing van managementstechnieken, gericht op projectorganisatie.

Tevens zal hij leiding hebben te geven aan de gemeentelijke ontwikkelingszaken, waarvoor een economisch medewerker aanwezig is.

Sollicitanten moeten beschikken over :

- a. goede contactuele eigenschappen en vlotte uitdrukkingsvaardigheid in woord en geschrift;
- b. een praktische instelling en een kritisch-analytische geest;
- c. het vermogen om het bureau en de vermelde taken gestalte te geven, waarvoor een economische en organisatorische scholing vereist is; ervaring op het gebied van de planning — opgedaan bij de overheid of het bedrijfsleven — strekt tot aanbeveling.

Een psycho-technisch onderzoek kan deel van de selectieprocedure uitmaken.

Geboden wordt :

een verantwoordelijke, zelfstandige positie in een snel groeiende gemeente, waarvoor een salariering van f 1917,— tot f 2973,— per maand (peil van 1 juli 1971, exclusief 6½% vakantietoeslag) in uitzicht wordt gesteld.

De premie A.O.W. komt voor rekening van de gemeente.

Middelburg is aangesloten bij de ziektekostenregeling I.Z.A. en past de bij de overheid gebruikelijke rechtspositieregelingen toe.

Sollicitaties vóór 1 november 1971 aan het college van burgemeester en wethouders, Lange Noordstraat 1 te Middelburg.

Met „E.-S.B.” een beter economisch-politiek inzicht

de stad **Groningen**

Ter Secretarie

---

vaceert de functie van

chef afdeling financiën

Tot het arbeidsterrein van de afdeling behoren onder meer de advisering omtrent het financieel beleid, het verrichten van begrotings- en rekeningswerkzaamheden, de financiële aspecten van de volkshuisvesting en de belastingen.

Voorts ligt het in het voornemen met inachtneming van art. 127a van de gemeentewet te komen tot integratie van de werkzaamheden van de afdeling financiën en van het kantoor van de gemeente-ontvanger. De voorbereiding daarvan zal voor een belangrijk deel in handen worden gelegd van de te benoemen functionaris, die te zijner tijd met de leiding van de geïntegreerde afdeling zal worden belast.

De gedachten gaan uit naar sollicitanten met academische of daaraan gelijk te stellen opleiding en ruime ervaring in financiële beleidszaken.

Daarnaast wordt met het oog op de omvang van de afdeling grote waarde gehecht aan leidinggevende eigenschappen; sollicitanten dienen te beschikken over organisatorische capaciteiten.

Kennis van en inzicht in de moderne ontwikkelingen op het stuk van organisatie, planning en automatisering is zeer welkom.

Een psychologisch onderzoek kan deel uitmaken van de sollicitatie-procedure.

Aanstelling zal geschieden in één van de hoogste rangen. Maximaal die van hoofdadministrateur-A. Salariëring inclusief eventuele toelagen tot f 4590,— per maand.

De gebruikelijke gemeentelijke rechtspositieregelingen zijn van toepassing.

Vacaturenummer: 303.541.

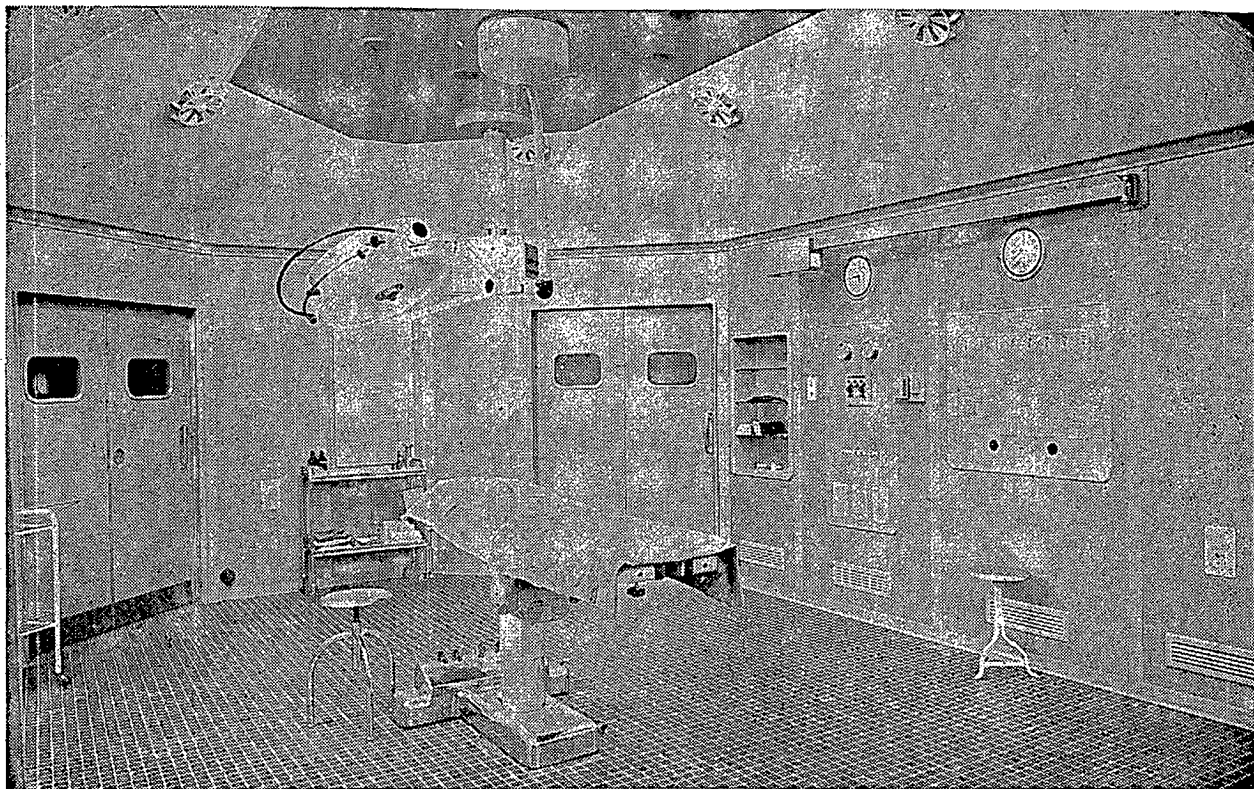
Sollicitaties met vermelding van vacaturenummer binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad aan burgemeester en wethouders, Grote Markt 1, Groningen.

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds E.-S.B. In: in vrijwel elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:

ADVERTENTIE-AFDELING E.-S.B., POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (010) 26 02 60

ziek

zijn

is duur en wordt steeds kostbaarder.

Observatie en opname komen meer voor dan vroeger, het gebruik van geneesmiddelen neemt toe, de specialist wordt sneller in consult geroepen. Alleen een polis op kostende prijs-basis biedt nog uitkomst. Doch waar?

In een onderlinge waarborgmaatschappij verzekeren de leden elkaar tegen zo gering mogelijk kosten.

Een Raad van Verzekerden stelt de voorwaarden en bijbehorende tarieven vast en bepaalt het acceptatie- en uitkeringsbeleid. OHRA is zo'n onderlinge verzekeringsinstelling.

Zij valt ook onder het toezicht van de Verzekeringskamer.

Zij biedt een zijdens de maatschappij niet-opzegbare polis - de Waardevaste Standaardpolis - tegen een zeer gunstige premie.

Zij doet dit reeds meer dan 40 jaar.

Zij groeit voortdurend, vooral door aanbevelingen van de verzekerde leden.

*Informaties worden
gaarne verstrekt door
OHRA Arnhem.*

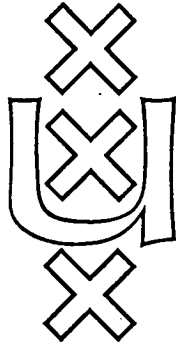
*Van Pallandtstraat 11A
postbus 87
tel. 085 - 45 5911*

Universiteit van Amsterdam

Het Seminarium voor Staats- en Administratief Recht van de Subfaculteit der algemene politieke en sociale wetenschappen (Faculteit der sociale wetenschappen) van de Universiteit van Amsterdam heeft in zijn staf een vacature voor

wetenschappelijk medewerker

(jurist)

Zijn taak zal liggen op het gebied van het onderwijs in het staats- en bestuursrecht door middel van (werk)colleges, werkgroepen en deelneming aan project-groepen. Daarnaast bestaat gelegenheid aan een proefschrift te werken.

De voorkeur gaat uit naar een jurist (publiekrechtelijke studierichting) met ervaring in overheidsdienst en politicologische belangstelling.

Aanstelling zal naar gelang van leeftijd en ervaring geschieden in de rang van wetenschappelijk (hoofd)medewerker.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan Prof. Dr. A. F. Leemans, waarnemend hoogleraar-directeur, Seminarium voor Staats- en Administratief Recht, p/a Oudezijds Voorburgwal 185 te Amsterdam-C.

Wat er ook moge gebeuren, er is altijd wel een AGO-verzekering die't ergste voorkomt.

Er zijn zoveel verzekeringsvormen in het AGO-pakket, omdat er zoveel maatschappijen binnen het AGO-concern samenwerken:

De Algemeene Friesche, De Groot-Noordhollandsche, De Olveh, De AFSM, De Compagnie, De Nijmeegsche, Hermes, Zevenwouden, Spaarbeleg, Gemeente Crediet, Fiacre, De AGO Auto.

Dus wat u ook wilt verzekeren, vraag een AGO-verzekering. Succes verzekerd!

ago verzekeringen